

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "หนังสือพุทธศาสนาที่เขียนเป็นภาษาไทยซึ่งพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527" มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ กลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย นโยบายต่างๆในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาต่างๆ 11 แห่ง ที่เป็นหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สถานศึกษาพระอภิธรรม สมาคม องค์การ และมูลนิธิทางพุทธศาสนา วัตถุประสงค์ประการที่ 2 คือ เพื่อศึกษาในค่านิยม ประเพณี และเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 โดยแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนา 11 แห่ง โดยยึดหลักตาม "แผนการจัดหมู่หนังสือระบบทศนิยมควีนฮอวคพุทธศาสนา แก้ไขเพิ่มเติมสำหรับใช้ในหอสมุดแห่งชาติ" และ หัวเรื่องสำหรับหนังสือภาษาไทย

การวิจัยนี้ ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยจากเอกสาร ซึ่งมีทั้งหนังสือ บทความ งานวิจัย ตลอดจนสิ่งพิมพ์อื่นๆ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา พัฒนาการการผลิต การเผยแพร่หนังสือพุทธศาสนา นับแต่เริ่มมีการพิมพ์ในประเทศไทย จนถึง พ.ศ. 2527 ตลอดจนศึกษาถึงประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ กลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย นโยบาย ปัญหาต่างๆในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย และ การดำเนินงานโดยทั่วไป ฯลฯ ของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาทั้ง 11 แห่ง ซึ่งในบางเรื่องต้องใช้วิธีการสัมภาษณ์ด้วย และ รวบรวมรายชื่อหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 โดยแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาทั้ง 11 แห่งดังกล่าว

ผู้วิจัยได้ตั้ง แนวเหตุผล ไว้ว่า ในระยะระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 มีการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยจำนวนมาก หลายรูปแบบ คำนึงประเพณี และ เนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ตลอดจนกลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย นโยบายต่างๆ ในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาแต่ละแห่ง ซึ่งมีทั้งหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สถานศึกษาพระอภิธรรม สมาคม องค์การ และมูลนิธิทางพุทธศาสนา

สรุปผลการวิจัย

ได้สรุปผลการวิจัยเป็นหัวข้อต่างๆ จากตารางที่ 2-26

จากตารางที่ 2-10 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 ซึ่งศึกษาถึงวัตถุประสงค์ กลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย นโยบาย และ ปัญหาต่างๆ ในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาทั้ง 11 แห่ง

สถานะของหน่วยงาน แหล่งผลิตหนังสือฯ มีสถานะเป็นมูลนิธิมากที่สุดคือ 5 แห่ง ที่รองลงมาคือ เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง ตลอดจนเป็นหน่วยงานราชการ สถานศึกษาพระอภิธรรม สมาคม และองค์การทางพุทธศาสนาอย่างละ 1 แห่งเท่ากัน

วัตถุประสงค์ในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย แหล่งผลิตหนังสือฯ ทั้ง 11 แห่ง ล้วนมีวัตถุประสงค์ในการผลิตหนังสือพุทธศาสนา เพื่อเผยแพรธรรมะในทางพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีวัตถุประสงค์นี้เพียงประการเดียวมี 5 แห่ง เป็นสมาคม องค์การอย่างละ 1 แห่ง เป็นมูลนิธิอีก 3 แห่ง นอกจากเพื่อเผยแพรธรรมะในทางพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไปแล้ว ยังมีแหล่งผลิตหนังสืออีก 5 แห่ง ที่มีวัตถุประสงค์ที่สองเพื่อเพิ่มทุนตำราในการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร เพิ่มเติมอีกด้วย เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง สถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง สถานศึกษาพระอภิธรรม 1 แห่ง และเป็นมูลนิธิอีก 1 แห่ง ส่วนที่มีวัตถุประสงค์ประการที่สามเพิ่มเติมมาอีกข้อหนึ่งคือ เพื่ออนุรักษ์ ปรึภรรค แปล และเผยแพรพระคัมภีร์พุทธศาสนาสมัยโบราณ มี 1 แห่ง คือ "มูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา"

แหล่งเงินทุน แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ได้รับเงินทุน 3 ทางคือจางบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา และจากเงินทุนของหน่วยงานนั้นๆ มี 5 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง สมาคมพุทธศาสนาระดับชาติ องค์การพุทธศาสนาระหว่างชาติ และมูลนิธิอย่างละ 1 แห่ง คือ "มูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ได้รับเงินทุน 2 ทาง คือ จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา และเงินทุนของหน่วยงานนั้นๆ มี 5 แห่งเช่นกัน เป็นสถานศึกษาพระอภิธรรม 1 แห่ง และเป็นมูลนิธิอีก 4 แห่ง แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ได้รับเฉพาะงบประมาณจากทางราชการมีเพียง 1 แห่ง ที่มีสถานะเป็นหน่วยงานราชการคือ "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา"

กลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย ของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาทั้ง 11 แห่ง มุ่งไปยัง
 ผู้สนใจทั่วไป และพระภิกษุสามเณร แม้แหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่งจะไม่มีวัตถุประสงค์
 ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรก็ตาม แหล่งผลิตหนังสือฯ
 ที่มุ่งกลุ่มผู้อ่านประเภทเด็กหรือเยาวชนตัวผู้มีเพียง 4 แห่ง เป็นหน่วยงานราชการ 1
 แห่ง สถาบันการศึกษาของสงฆ์ 1 แห่ง และ มูลนิธิอีก 2 แห่ง

ประเภทของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย แหล่งผลิตหนังสือฯ ทั้ง 11 แห่ง
 ผลิตหนังสือฯ ประเภทรวบรวม เรียบเรียง ที่ผลิตรองลงมาคือ หนังสือฯ ประเภทข้อเขียน
 โดยแหล่งผลิตหนังสือฯ 10 แห่ง ยกเว้น "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" ไม่ได้ผลิตหนังสือฯ
 ประเภทนี้ มีการผลิตหนังสือฯ ประเภทแปลโดยแหล่งผลิตหนังสือฯ 10 แห่ง ยกเว้น
 "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" ไม่ได้ผลิตหนังสือฯ ประเภทนี้

วารสาร แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ผลิตวารสารพุทธศาสนาตัวผู้มี 9 แห่ง ดังนี้
 แหล่งผลิตหนังสือฯ 4 แห่ง ผลิตวารสาร 1 ชื่อ เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง มูลนิธิ
 อีก 3 แห่ง แหล่งผลิตหนังสือฯ 2 แห่ง ผลิตวารสาร 2 ชื่อ เป็นสถาบันการศึกษาของ-
 สงฆ์ และองค์การอย่างละแห่ง แหล่งผลิตหนังสือฯ 2 แห่ง ผลิตวารสาร 3 ชื่อ เป็น
 สถาบันการศึกษาของสงฆ์อีกแห่งหนึ่งคือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" และ "พุทธ-
 สมาคมแห่งประเทศไทย" แหล่งผลิตหนังสือฯ 1 แห่งที่ผลิตวารสาร 5 ชื่อ ได้แก่
 "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวข้อง"

แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ไม่ผลิตวารสารพุทธศาสนาตัวผู้มี 2 แห่ง คือ
 "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" และ "สวนกุหลาบมูลนิธิ"

เอกสาร จุลสาร แผ่นพับ แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีการผลิตเอกสาร จุลสาร
 แผ่นพับตัวผู้มีเพียง 2 แห่ง คือ "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" ซึ่งเป็นองค์การ
 พุทธศาสนาระหว่างชาติที่มีการประชุมของนานาชาติเสมอ จึงต้องผลิตสิ่งพิมพ์เหล่านี้
 แจกแก่สมาชิก ส่วนแหล่งผลิตหนังสือฯ อีกแห่งหนึ่งเป็นมูลนิธิที่สนับสนุนงานของกลุ่ม-
 ชาวอโศก แห่งพุทธสถานสันติอโศก จึงต้องมีการผลิตสิ่งพิมพ์เหล่านี้เพื่อเผยแพร่ประชา-
 สัมพันธ์กิจกรรมต่างๆทางพุทธศาสนาของพุทธสถาน ตลอดจนเผยแพร่เรื่องทางพุทธศาสนา

คำตอบแทนในการเขียน รวบรวม เรียบเรียง หรือแปลหนังสือ
 ผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือผู้แปลหนังสือฯ ของแหล่งผลิตหนังสือฯ ทั้ง 11 แห่ง
 มีทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ส่วนคำตอบแทนนั้น มีแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนา

ที่ให้ค่าตอบแทนแก่ผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือผู้แปลทุกครั้ง 2 แห่ง เป็น
หน่วยงานราชการ 1 แห่ง คือ "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" และ
"มูลนิธิภูมิพลโลกิกุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ซึ่งได้รับเงินทุนส่วนใหญ่จากบ-
ประมาณจากทางราชการ ทั้ง 2 แห่ง และมีระเบียบปฏิบัติไว้เช่นนั้น

แหล่งผลิตหนังสือ ที่ให้ค่าตอบแทนแก่ผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือผู้แปล
บ้างเป็นบางครั้งมี 2 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 1 แห่งคือ "สภาการศึกษามหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย" และเป็นมูลนิธิอีก 1 แห่ง คือ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ซึ่งมีแหล่งเงินทุน
ของหน่วยงาน ที่ได้รับจากทั้งกอกผลของมูลนิธิ การจำหน่ายหนังสือ ฯลฯ

มีแหล่งผลิตหนังสือ ที่ผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือผู้แปล ไม่ได้รับ
ค่าตอบแทนแต่อย่างใด เพราะต่างมีจิตศรัทธา เพื่อมุ่งเผยแพร่งพุทธศาสนาเป็นหลัก
7 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ สถานศึกษาพระอภิธรรม สมาคม องค์การ อย่าง
ละ 1 แห่ง และมูลนิธิอีก 3 แห่ง

โครงการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนา แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีโครงการพิมพ์
หนังสือแน่นอนในแต่ละปีมี 2 แห่ง เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง คือ "ฝ่ายปริยัติกรรม
กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" ซึ่งได้รับงบประมาณจากราชการ และ "มูลนิธิภูมิพล-
โลกิกุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ซึ่งได้รับเงินทุนอุดหนุนบางส่วนจากทางราชการ
จึงต้องกำหนดโครงการแต่ละปีไว้แน่นอน แหล่งผลิตหนังสือ อีก 9 แห่งที่เหลือ ไม่มี
โครงการจัดพิมพ์หนังสือแน่นอนในแต่ละปี

แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือ เป็นกรณีพิเศษเฉพาะโอกาส
ที่ต้องเตรียมการระยะยาวมี 7 แห่ง เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง สถาบันการศึกษา-
ของสงฆ์ 2 แห่ง และมูลนิธิอีก 4 แห่ง

แหล่งผลิตหนังสือ ที่ไม่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือในแต่ละปี หรือโครงการ
จัดพิมพ์หนังสือ เป็นกรณีพิเศษเฉพาะโอกาสใดๆ มี 4 แห่ง คือสถานศึกษาพระอภิธรรม
สมาคม องค์การ และมูลนิธิ 1 แห่ง คือ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย"

นอกจากนี้ยังมีโครงการจัดพิมพ์หนังสือต่างๆแล้ว แหล่งผลิตหนังสือบางแห่ง
ยังจัดพิมพ์หนังสือ เป็นที่ระลึกในวันสำคัญต่างๆของหน่วยงานนั้น จัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน
ในงานศพ งานมงคลต่างๆ ที่มีผู้บริจาคเงินทุนให้พิมพ์ จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาส
พิเศษต่างๆ เช่น วโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง จะพิมพ์หนังสือขึ้นใหม่ เมื่อหนังสือหมด แต่ยังมีผู้ต้องการ และมีเงินทุนพิมพ์ ตลอดจนหน่วยงานอนุมัติให้จัดพิมพ์ได้

โรงพิมพ์ แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเองมี 6 แห่ง แหล่งผลิตหนังสือ ที่ไม่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเองมี 5 แห่ง คือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" และ "สวนอุสมบุญนิธิ"

การเก็บสถิติการพิมพ์หนังสือ แหล่งผลิตหนังสือ ที่บันทึกสถิติการพิมพ์หนังสือ เสนอมี 3 แห่ง เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง มูลนิธิ 2 แห่ง ส่วนแหล่งผลิตหนังสือ ที่เหลืออีก 8 แห่ง มีการบันทึกสถิติการพิมพ์หนังสือไม่สม่ำเสมอ และมีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง ที่จัดทำรายชื่อหนังสือที่หน่วยงานของตนจัดพิมพ์ขึ้น แต่แหล่งผลิตหนังสือ อีก 2 แห่ง ที่ไม่ได้จัดทำรายชื่อหนังสือ คือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" และ "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย"

จำนวนการพิมพ์ของหนังสือ จากการสำรวจปรากฏว่า แหล่งผลิตหนังสือ ทั้ง 11 แห่ง จัดพิมพ์หนังสือค่อชื่อเรื่องค่าสุด 500 เล่มค่อครั้ง และ แหล่งผลิตหนังสือ แต่ละแห่งมีจำนวนการพิมพ์ของหนังสือ ดังนี้

"มหามกุฏราชวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 500-80,000 เล่ม ที่พิมพ์จำนวนมาก เพราะเป็นตำราพระปริยัติธรรมที่พระภิกษุสามเณรต้องใช้ศึกษาเล่าเรียนทั่วประเทศ

"พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯที่เกี่ยวข้อง" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 1,000-30,000 เล่ม ที่พิมพ์จำนวนมาก เพราะแหล่งผลิตหนังสือแห่งนี้ มีโรงพิมพ์เป็นของตนเอง จึงผลิตหนังสือได้เองทุกชั้น-ตอน และมีนโยบายเน้นการแจกหนังสือ เป็นธรรมทาน

"ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 2,000-20,000 เล่ม ที่พิมพ์จำนวนมาก เพราะต้องแจกหนังสือแก่หน่วยงานต่างๆ ทั้งยังต้องจัดถวายแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ และแจกแก่ผู้สนใจทั่วไป

"มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 2,000-20,000 เล่ม ที่พิมพ์มากเพราะเป็นหนังสือธรรมะที่อ่านง่าย เป็นที่นิยมของคนทั่วไป

"สภาการศึกษาพหุภาษาวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 1,000-10,000 เล่ม ถ้าเป็นหนังสือที่ผู้อ่านต้องการมากก็จะพิมพ์มาก เช่น ผลงานของ สุชีพ ปุญญานุภาพ วสัน อินทสระ หรือถ้าเป็นหนังสือที่ใช้ประกอบการศึกษาพระปริยัติธรรมก็จัดพิมพ์มาก

"สวนอุศมมูลนิธิ" จัดพิมพ์หนังสือ "ชุดธรรมโฆษณ์" ที่จำหน่ายด้วย ระหว่าง 1,000-1,500 เล่ม ค่อครั้ง ถ้าเป็นหนังสือชุดอื่นๆ จัดพิมพ์ระหว่าง 1,000-6,000 เล่ม ค่อครั้ง จัดพิมพ์จำนวนมากขึ้นแล้วแต่เงินทุนที่มีผู้บริจาคช่วยการพิมพ์

"อภิธรรมไซคิยะวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 1,000-5,000 เล่ม ถ้าเป็นแบบเรียนพระอภิธรรมชั้นต้นๆ ที่มีผู้เรียนมากก็จะพิมพ์มาก แต่ถ้าเป็นแบบเรียนชั้นสูงๆ ที่มีผู้เรียนน้อย ก็จะพิมพ์ไม่มากนัก หนังสือค่านพระอภิธรรมยังอยู่ในแวดวงจำกัด เฉพาะผู้สนใจเท่านั้น และเป็นหนังสือ ที่อ่านยาก จึงไม่แพร่หลายไปยังคนทั่วไปนัก

"องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 1,000-2,000 เล่ม ที่พิมพ์จำนวนไม่มากนัก เพราะขาดแคลนเงินทุน ตลอดจนหนังสือ ไม่เป็นที่นิยมนัก

"มูลนิธิภูมิพลโลกิยเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 1,000-2,000 เล่ม เป็นหนังสือที่ไม่แพร่หลายนัก อยู่ในแวดวงจำกัดเฉพาะผู้รู้ หรือผู้สนใจศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะเป็นหนังสือ ที่อ่านยากสำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นความรู้ทางพุทธศาสนามาก่อน จึงไม่เป็นที่นิยมสำหรับคนทั่วไป การจำหน่ายก็ไม่คึกคัก

"มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 500-1,000 เล่ม นับว่าน้อยกว่าแหล่งผลิตหนังสือ แห่งอื่นๆ ทั้งนี้ เพราะมีปัญหาหลายประการ เช่น ขาดแคลนเงินทุน หน่วยงานไม่ให้ความสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือ

"พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" จัดพิมพ์หนังสือ ค่อชื่อเรื่อง ในการพิมพ์แต่ละครั้ง ระหว่าง 500-1,000 เล่ม ซึ่งนับว่าน้อยกว่าแหล่งผลิตหนังสือ แห่งอื่นๆ เพราะมีปัญหาหลายประการ เช่น ขาดแคลนเงินทุน ฯลฯ

รูปเล่มหนังสือ เล่มผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง จัดพิมพ์หนังสือโดยใช้ทั้งกระดาษปูลูฟ และกระดาษปอนด์ มีแหล่งผลิตหนังสือเพียง 1 แห่ง ที่จัดพิมพ์ด้วยกระดาษอาร์ตด้วย คือ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ส่วนปกหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง จัดพิมพ์หนังสือด้วยปกอ่อน มีแหล่งผลิตหนังสือ 4 แห่ง ที่จัดพิมพ์หนังสือเฉพาะปกอ่อน มีแหล่งผลิตหนังสือ 7 แห่ง ที่จัดพิมพ์หนังสือทั้งปกอ่อน และปกแข็ง ส่วนภาพที่ปกหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง ที่ใช้ภาพวาด มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่ง ที่ใช้เฉพาะภาพวาด มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง ที่ใช้ทั้งภาพวาด และภาพถ่าย ส่วนสีของปกหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง ที่ใช้ปกสองสี มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง ที่ใช้ทั้งปกทั้งสองสี และสี่สี ส่วนขนาดรูปเล่มหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง จัดพิมพ์หนังสือที่มีขนาดรูปเล่ม 8 หน้ายก และ 16 หน้ายก มีแหล่งผลิตหนังสืออีก 1 แห่ง ที่จัดพิมพ์หนังสือที่มีขนาด 12 หน้ายกด้วย มีแหล่งผลิตหนังสืออีก 4 แห่ง ที่จัดพิมพ์หนังสือที่มีขนาดรูปเล่ม 32 หน้ายกด้วย ส่วนภาพประกอบหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือ 8 แห่ง ใช้ทั้งภาพวาด และภาพถ่าย มีแหล่งผลิตหนังสือเพียง 1 แห่งที่ใช้เฉพาะภาพถ่าย มีแหล่งผลิตหนังสือ เพียง 1 แห่งเช่นกัน ที่ใช้ภาพประกอบเป็นตาราง แผนภาพ แผนภูมิ ฯลฯ และมีแหล่งผลิตหนังสืออีก 1 แห่ง ที่ไม่มีการใช้ภาพประกอบใดๆ คือ "ฝ่ายปริทัศน์-ปกรณ์ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" ส่วนการเขียนเล่มหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือ 7 แห่ง ที่เขียนเล่มโดยวิธีไสกาบ เขียนลวด และเขียนถัก มีแหล่งผลิตหนังสือ 4 แห่ง ที่เขียนเล่มโดยวิธีไสกาบ และเขียนลวด

การเผยแพร่หนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง เผยแพร่หนังสือด้วยการจัดพิมพ์ทั้งจำหน่าย และแจกเป็นธรรมทาน มีแหล่งผลิตหนังสือเพียง 1 แห่ง ที่เผยแพร่หนังสือ ด้วยการแจกเป็นธรรมทานเพียงอย่างเดียวคือ "ฝ่ายปริทัศน์ปกรณ์ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" มีแหล่งผลิตหนังสือ อีก 1 แห่ง ที่เผยแพร่หนังสือ ด้วยการจัดพิมพ์จำหน่ายเพียงอย่างเดียวคือ "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย"

การเผยแพร่หนังสือด้วยการส่งหนังสือให้แก่หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดประชาชน หอสมุดวัด สถานศึกษาพระปริยัติธรรม รวมถึงหอสมุดของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรต่างๆ ฯลฯ ปรากฏว่ามีแหล่งผลิตหนังสือเพียง 2 แห่ง ที่ส่งหนังสือให้แก่หน่วยงานสถานที่ต่างๆ เหล่านี้เสมอ มีแหล่งผลิตหนังสือ 5 แห่ง ที่ส่งหนังสือให้แก่หน่วยงานสถานที่ต่างๆ เหล่านี้เป็นบางครั้ง และมีแหล่งผลิตหนังสือ 4 แห่ง ที่ไม่ส่งหนังสือให้แก่อย่างใด เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง สถานศึกษาอภิธรรม 1 แห่ง และ มูลนิธิ 1 แห่งคือ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย"

การแจกหนังสือ เป็นธรรมเนียม มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่ง ที่แจกหนังสือ เป็นธรรมเนียมให้แก่บุคคลต่างๆ เช่น พระภิกษุสามเณร ผู้มีอุปการคุณ ตลอดจนผู้สนใจทั่วไป เสมอ มีแหล่งผลิตหนังสือ 8 แห่ง ที่แจกหนังสือ เป็นธรรมเนียมให้แก่บุคคลต่างๆ เป็น บางครั้ง และมีแหล่งผลิตหนังสือ 1 แห่ง ที่ไม่แจกหนังสือ เป็นธรรมเนียมให้แก่บุคคล ต่างๆ คือ "อภิธรรมโศภิตะวิทยาลัย"

การจำหน่ายหนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือ 5 แห่ง ที่มีแหล่งจำหน่ายหนังสือ เฉพาะในกรุงเทพมหานคร มีแหล่งผลิตหนังสือ 5 แห่ง ที่มีแหล่งจำหน่ายหนังสือ ทั้งใน กรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด

มีแหล่งผลิตหนังสือ 3 แห่ง ที่มีสถานที่จำหน่ายหนังสือ เฉพาะที่ร้าน หรือ ที่จำหน่ายหนังสือของแหล่งผลิตหนังสือนั้นๆ มีแหล่งผลิตหนังสือ 7 แห่ง ที่นอกจากมี สถานที่จำหน่ายหนังสือ ทั้งที่ร้าน หรือที่จำหน่ายหนังสือของแหล่งผลิตหนังสือนั้นๆแล้ว ยังนำไปวางตลาดตามร้านหนังสือทั่วไปด้วย

มีแหล่งผลิตหนังสือ 3 แห่ง ที่นำหนังสือ ไปจำหน่าย หรือเผยแพร่ตามงาน ต่างๆ และมีแหล่งผลิตหนังสือ 7 แห่ง ที่ไม่นำหนังสือ ไปจำหน่าย หรือเผยแพร่ตาม งานต่างๆ

มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่ง ที่กำหนดราคาจำหน่ายหนังสือ เท่าทุน มีแหล่งผลิตหนังสือ 7 แห่ง ที่กำหนดราคาจำหน่ายหนังสือ สูงกว่าทุนเพียงเล็กน้อย และมีแหล่งผลิตหนังสือ 1 แห่ง ที่กำหนดราคาจำหน่ายหนังสือ สูงกว่าทุนพอสมควร

มีแหล่งผลิตหนังสือ 1 แห่ง ที่ไม่จัดพิมพ์หนังสือ จำหน่ายคือ "ฝ่ายปฏิบัติ- ปรกรณ์ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา"

ลิขสิทธิ์หนังสือ มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง ที่สงวนลิขสิทธิ์หนังสือเฉพาะ การนำหนังสือ ไปจัดพิมพ์จำหน่าย แต่ให้ขออนุญาตนำหนังสือไปพิมพ์แจกเป็นธรรมเนียม ในงานศพ งานมงคลต่างๆได้ มีแหล่งผลิตหนังสือ 1 แห่ง ที่ไม่สงวนลิขสิทธิ์หนังสือใดๆ ในการที่ผู้ใดจะนำไปจัดพิมพ์จำหน่าย หรือแจกเป็นธรรมเนียม ได้แก่ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิ และสมาคมที่เกี่ยวข้อง" และมีแหล่งผลิตหนังสือ 1 แห่ง ที่สงวนลิขสิทธิ์ หนังสือ ไม่ว่าจะนำไปจัดพิมพ์จำหน่าย หรือแจกเป็นธรรมเนียม ได้แก่ "มูลนิธิ- ภูมิพลโลกิยเพื่อการค้าทางพระพุทธศาสนา"

ปัญหาของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนา พบว่าในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยของแหล่งผลิตหนังสือฯ มีปัญหา 12 ประการดังนี้ มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหาค่าเงินลงทุนประมาณไม่เพียงพอมากที่สุดคือ 9 แห่ง ที่รองลงไปเป็นลำดับคือ ปัญหาค่าตลาดการจำหน่ายไม่คึกคัก ปัญหาค่าการผลิตสถิติการพิมพ์หนังสือยังไม่เป็นระบบที่ดี แหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหา 2 ประการนี้ 8 แห่ง ปัญหาขาดแคลนผู้เขียน ผู้รวบรวมเรียบเรียง หรือผู้แปล มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหาค่านี้ 7 แห่ง ปัญหาค่ารูปแบบหนังสือฯไม่น่าสนใจ มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหาค่านี้ 6 แห่ง ปัญหาค่าไม่มีโรงพิมพ์ มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหาค่านี้ 5 แห่ง ปัญหาค่าเนื้อหาหนังสือฯ เป็นวิชาการ หรือยากเกินไปสำหรับบุคคลทั่วไป ปัญหาค่าไม่มีการปรับปรุงเนื้อหาหนังสือฯให้เป็นที่น่าสนใจ ปัญหาค่าการประชาสัมพันธ์หนังสือฯไม่แพร่หลาย มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหา 3 ประการนี้ 3 แห่ง อันคืบต่อไป มีปัญหาค่าการจัดพิมพ์หนังสือฯของโรงพิมพ์ล่าช้า ปัญหาค่าหน่วยงานไม่ให้ความสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือฯ มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหา 2 ประการนี้ 2 แห่ง ส่วนปัญหาที่พบน้อยที่สุดคือ ปัญหาการบริหารงานราชการประสานงานที่ดี มีแหล่งผลิตหนังสือที่มีปัญหาค่านี้เพียง 1 แห่ง

แหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนา 11 แห่ง มีปัญหามากน้อยแตกต่างกันไป ดังนี้

1. แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีปัญหามาก มี 4 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ คือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" มีปัญหา 10 ประการ ที่รองลงมาคือ "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" มีปัญหา 9 ประการ "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" มีปัญหา 8 ประการ และ "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" มีปัญหา 7 ประการ

2. แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีปัญหาปานกลาง มี 4 แห่ง แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีปัญหาเท่ากันคือ 5 ประการ มี 3 แห่ง เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่งคือ "ฝ่ายปริยัติ-ปกครองศาสนา กรมการศาสนา" และอีก 2 มูลนิธิ คือ "สวนอศุสมมูลนิธิ" และ "มูลนิธิภูมิพลโลกขุเพื่อการค้าทางพระพุทธศาสนา" และ สถาบันการศึกษาของสงฆ์อีก 1 แห่งคือ "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย" มีปัญหา 4 ประการ

3. แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีปัญหาน้อย เป็นมูลนิธิ 3 แห่งคือ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" มีปัญหา 3 ประการ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวของ" มีปัญหา 2 ประการ และ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" มีปัญหาน้อยที่สุดคือ 1 ประการ

แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีปัญหามากจะมีผลทำให้ปริมาณการผลิตหนังสือฯลดน้อยลงเมื่อเทียบกับแหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีปัญหาปานกลาง หรือมีปัญหาน้อย

จากตารางที่ 11-24 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 ซึ่งศึกษาถึงปริมาณ ประเภท และเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 โดยแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง

ปริมาณหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527

มีปริมาณหนังสือ ที่จัดพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งหมด 880 เล่ม ซึ่งมี 682 ชื่อเรื่อง และได้เปรียบเทียบปริมาณหนังสือ กับสถานะของหน่วยงาน ปีที่เริ่มก่อตั้ง และปีที่เริ่มผลิตหนังสือ ของแหล่งผลิตหนังสือ 11 แห่ง มีการผลิตหนังสือในช่วงดังกล่าว ดังนี้

- แหล่งผลิตหนังสือที่มีการผลิตหนังสือในปริมาณมาก มี 4 แห่ง

เปรียบเทียบปริมาณหนังสือตาม จำนวนเล่ม มีการผลิตหนังสือเป็นลำดับดังนี้

1. "มหามกุฏราชวิทยาลัย" เป็นมูลนิธิทางพุทธศาสนา เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2436 และ เริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2437 ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 212 เล่ม
2. "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" เป็นหน่วยงานราชการ เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2432 ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มผลิตหนังสือ เมื่อใด ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือ ได้ 151 เล่ม
3. "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" เป็นมูลนิธิทางพุทธศาสนา เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2508 และเริ่มผลิตหนังสือในปีเดียวกัน ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 145 เล่ม
4. "สวนอศมมูลนิธิ" เป็นมูลนิธิทางพุทธศาสนา เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2502 และเริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2505 ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 118 เล่ม

เปรียบเทียบปริมาณหนังสือ ตาม จำนวนชื่อเรื่อง มีการผลิตหนังสือเป็นลำดับ ดังนี้

1. "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ผลิตหนังสือ ได้ 130 ชื่อเรื่อง
2. "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" ผลิตหนังสือ ได้ 123 ชื่อเรื่อง
3. "สวนอศมมูลนิธิ" ผลิตหนังสือ ได้ 118 ชื่อเรื่อง
4. "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" ผลิตหนังสือ ได้ 79 ชื่อเรื่อง

จะเห็นว่า ปริมาณการผลิตหนังสือของ "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา-

กรมการศาสนา" ถ้านับตามจำนวนเล่มจะเป็นอันดับ 2 ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่องจะเป็นอันดับ 4 เมื่อเทียบกับแหล่งผลิตหนังสือแห่งอื่นๆ ตามที่วิเคราะห์ไว้แล้ว ในบทที่ 4

- แหล่งผลิตหนังสือที่มีปริมาณการผลิตหนังสือในปริมาณปานกลาง มี 2 แห่ง
เปรียบเทียบปริมาณหนังสือ ตาม จำนวนเล่ม มีการผลิตหนังสือ เป็นลำดับ
ดังนี้

1. "สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย" เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์
เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2488 และ เริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2489 ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือ
ได้ 62 เล่ม

2. "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และ สมาคมที่เกี่ยวข้อง" เป็นมูลนิธิ
และสมาคมทางพุทธศาสนา เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2513 และ เริ่มผลิตหนังสือ ในปีเดียวกัน
ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 55 เล่ม

เปรียบเทียบปริมาณหนังสือ ตาม จำนวนชื่อเรื่อง มีการผลิตหนังสือ
เป็นลำดับ ดังนี้

1. "สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย" ผลิตหนังสือได้ 58 ชื่อเรื่อง

2. "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมที่เกี่ยวข้อง" ผลิตหนังสือ
ได้ 52 ชื่อเรื่อง

จะเห็นว่าปริมาณการผลิตหนังสือ ระหว่างจำนวนเล่ม และ จำนวนชื่อเรื่อง
ของแหล่งผลิตหนังสือ ทั้ง 2 แห่งนี้ ยังคงตามลำดับเดิม

- แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีปริมาณการผลิตหนังสือในปริมาณน้อย มี 5 แห่ง

เปรียบเทียบปริมาณหนังสือ ตาม จำนวนเล่ม มีการผลิตหนังสือ เป็นลำดับดังนี้

1. "มูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" เป็นมูลนิธิทาง
พุทธศาสนา เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2505 และ เริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2506 ในช่วงดังกล่าว
ผลิตหนังสือได้ 47 เล่ม

2. "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ เริ่มก่อตั้ง
พ.ศ. 2432 และ เริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2490 ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือ ได้
38 เล่ม

3. "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" เป็นสมาคมพุทธศาสนาระดับชาติ เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2476 เริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2477 ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 25 เล่ม

4. "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" เป็นสถานศึกษาพระอภิธรรม เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2492 และ เริ่มผลิตหนังสือ ในปีเดียวกัน ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 18 เล่ม

5. "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" เป็นองค์การพุทธศาสนาระดับชาติ เริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2493 และ เริ่มผลิตหนังสือ พ.ศ. 2508 ในช่วงดังกล่าวผลิตหนังสือได้ 9 เล่ม

เปรียบเทียบปริมาณหนังสือฯ ตาม จำนวนชื่อเรื่อง มีการผลิตหนังสือฯ เป็นลำดับ ดังนี้

1. "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ผลิตหนังสือได้ 38 ชื่อเรื่อง
2. "มูลนิธิภูมิพลโลกิยเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ผลิตหนังสือได้ 32 ชื่อเรื่อง
3. "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" ผลิตหนังสือได้ 25 ชื่อเรื่อง
4. "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" ผลิตหนังสือได้ 18 ชื่อเรื่อง
5. "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" ผลิตหนังสือได้ 9 ชื่อเรื่อง

จะเห็นว่าปริมาณการผลิตหนังสือฯ ของ "มูลนิธิภูมิพลโลกิยเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ถ้านับตามจำนวนเล่ม จะมีปริมาณจำนวนเล่มมากกว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" แต่ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง กลับน้อยกว่า "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ตามเหตุผลที่วิเคราะห์ไว้แล้วข้างต้น ส่วนแหล่งผลิตหนังสือฯ 3 อันตบสุดท้าย มีปริมาณของหนังสือฯ นับตามจำนวนเล่ม เท่ากับจำนวนชื่อเรื่อง

ปีที่พิมพ์

ถ้าจำแนกหนังสือฯ ตามปีที่พิมพ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 ปีที่มีการจัดพิมพ์หนังสือฯ จำนวนเล่มมากที่สุดคือ พ.ศ. 2525 จัดพิมพ์ 211 เล่ม (ร้อยละ 23.98) ที่รองลงไปเป็นลำดับคือ พ.ศ. 2526 จัดพิมพ์ 179 เล่ม พ.ศ. 2527 จัดพิมพ์ 175 เล่ม พ.ศ. 2524 จัดพิมพ์ 104 เล่ม พ.ศ. 2523 จัดพิมพ์ 79 เล่ม พ.ศ. 2522 จัดพิมพ์ 58 เล่ม พ.ศ. 2521 จัดพิมพ์ 40 เล่ม ปีที่มีการจัดพิมพ์หนังสือฯ จำนวนน้อยที่สุด คือ พ.ศ. 2520 จัดพิมพ์ 34 เล่ม

ประเภทและเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย

จำแนกประเภทและเนื้อหาของหนังสือได้ 53 เลขหมู่ และ 123 หัวเรื่อง
 ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 880 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ
 เกี่ยวกับ ชีวิตทางศาสนา (294.3144)* มากที่สุด จำนวน 86 เล่ม ประกอบด้วย
 หนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" จำนวน 75 เล่ม และ หนังสือเกี่ยวกับ "การ-
 ปฏิบัติธรรม" จำนวน 11 เล่ม ฯลฯ

ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่องมีหนังสือทั้งหมด 682 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือ
 เกี่ยวกับ ชีวิตทางศาสนา (294.3144) มากที่สุด เช่นกัน จำนวน 84 ชื่อเรื่อง
 ประกอบด้วยหนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" จำนวน 73 ชื่อเรื่อง และหนังสือ
 เกี่ยวกับ "การปฏิบัติธรรม" จำนวน 11 ชื่อเรื่อง ฯลฯ

หนังสือที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ
 ประเภท และมีเนื้อหาต่างๆดังนี้คือ หนังสือเกี่ยวกับ "ชีวประวัติของสงฆ์" หนังสือ
 เกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์" หนังสือ "พระอภิธรรมปิฎก" หนังสือเกี่ยวกับ
 "หลักธรรมพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน" และ หนังสือเกี่ยวกับ "พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน
 ในจีน"

แหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง ได้ผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยที่มีประเภท
 และเนื้อหาหลากหลายมากน้อยต่างๆกันไป ดังนี้

ฝ่ายปริยัติปกครองศาสนศึกษา กรมการศาสนา จำแนกประเภทและเนื้อหา
 ของหนังสือได้ 23 เลขหมู่ และ 33 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 151 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ
 "พระไตรปิฎก" (294.318) มากที่สุด จำนวน 45 เล่ม ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่องมี
 หนังสือทั้งหมด 79 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ การศึกษาและการสอนทาง-
 พุทธศาสนา (294.307) มากที่สุด จำนวน 22 ชื่อเรื่อง ประกอบด้วยหนังสือ "คู่มือการ-
 ศึกษาและการสอนทางพุทธศาสนา" จำนวน 17 ชื่อเรื่อง หนังสือ "หลักสูตรการศึกษาและ
 การสอนทางพุทธศาสนา" จำนวน 3 ชื่อเรื่อง และ หนังสือเกี่ยวกับ "การศึกษาและการ-
 สอนทางพุทธศาสนา" จำนวน 2 ชื่อเรื่อง หนังสือที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม

* หมายถึงเลขหมู่หนังสือตาม "แผนการจัดหมู่หนังสือระบบทศนิยมคิวอี้หมวด
 พุทธศาสนาแก้ไขเพิ่มเติมสำหรับใช้ในหอสมุดแห่งชาติ" (กฎที่ภาคผนวก ข หน้า 281-287)

(1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหาต่างๆ เช่น หนังสือ "พจนานุกรม-พุทธศาสนา" หนังสือ "บทสวดมนต์" หนังสือเกี่ยวกับ "การสังคายนาพระไตรปิฎก" ฯลฯ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ใต้ 17 เลขหมู่ และ 23 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 62 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ คำสอนเกี่ยวกับมนุษย์ (294.3122) มากที่สุด จำนวน 9 เล่ม ประกอบด้วยหนังสือเกี่ยวกับ "วิปัสสนากรรมฐาน" จำนวน 7 เล่ม และ หนังสือเกี่ยวกับ "กฎแห่งกรรม" จำนวน 2 เล่ม ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่องมีหนังสือทั้งหมด 58 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ คำสอนเกี่ยวกับมนุษย์ มากที่สุดเช่นกัน จำนวน 9 ชื่อเรื่อง เป็นหนังสือ เกี่ยวกับ "วิปัสสนากรรมฐาน" จำนวน 7 ชื่อเรื่อง และ "กฎแห่งกรรม" จำนวน 2 ชื่อเรื่อง หนังสือที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภทและมีเนื้อหาต่างๆ เช่น หนังสือ เกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับเศรษฐกิจ" หนังสือ "คู่มือพระไตรปิฎก" หนังสือเกี่ยวกับ "หลักธรรมพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน" ฯลฯ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ใต้ 17 เลขหมู่ และ 21 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 38 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับสังคม" (294.311783) มากที่สุด จำนวน 8 เล่ม ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง มีหนังสือทั้งหมด 38 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับสังคม" มากที่สุดเช่นกัน จำนวน 8 ชื่อเรื่อง หนังสือ ประเภทต่างๆที่มีการจัดพิมพ์ทุกอันนับ ตามจำนวนชื่อเรื่องจะเท่ากับจำนวนเล่ม หนังสือที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหาต่างๆ เช่น หนังสือ "บทสวดมนต์" หนังสือ เกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" หนังสือ "คู่มือพระไตรปิฎก" ฯลฯ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ใต้ 4 เลขหมู่ และ 5 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่ม มีหนังสือทั้งหมด 18 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ "หลักสูตรพระอภิธรรมปิฎก" (294.318307) มากที่สุด จำนวน 11 เล่ม ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง มีหนังสือทั้งหมด 18 ชื่อเรื่องเช่นกัน มีการจัดพิมพ์หนังสือ "หลักสูตรพระอภิธรรมปิฎก" มากที่สุดเช่นกัน จำนวน 11 ชื่อเรื่อง หนังสือ

ประเภทต่างๆที่มีการจัดพิมพ์ทุกอันด้วย ตามจำนวนชื่อเรื่องจะเท่ากับจำนวนเล่ม

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ใต้
10 เลขหมู่ และ 10 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 25 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ
เกี่ยวกับ "สมาคมทางพุทธศาสนา" (294.3165) มากที่สุด จำนวน 10 เล่ม ถ้านับ
ตามจำนวนชื่อเรื่องมีหนังสือทั้งหมด 25 ชื่อเรื่องเช่นกัน มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ
"สมาคมทางพุทธศาสนา" มากที่สุดเช่นกัน จำนวน 10 ชื่อเรื่อง หนังสือประเภท
ต่างๆ ที่มีการจัดพิมพ์ทุกอันด้วยตามจำนวนชื่อเรื่องจะเท่ากับจำนวนเล่ม หนังสือที่มีการ
จัดพิมพ์น้อยที่สุด จำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหา
ต่างๆ เช่น หนังสือ เกี่ยวกับ "วิปัสสนากรรมฐาน" หนังสือ เกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต"
หนังสือ "กวีธรรมทางพุทธศาสนา" ฯลฯ

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ
ใต้ 8 เลขหมู่ และ 8 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 9 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ "คำถาม
และคำตอบทางพุทธศาสนา" (294.3076) มากที่สุด จำนวน 2 เล่ม ถ้านับตามจำนวน
ชื่อเรื่องมีหนังสือทั้งหมด 9 ชื่อเรื่องเช่นกัน มีการจัดพิมพ์หนังสือ "คำถามและ
คำตอบทางพุทธศาสนา" มากที่สุด เช่นกัน จำนวน 2 ชื่อเรื่อง หนังสือ ประเภท
ต่างๆ ที่มีการจัดพิมพ์ทุกอันด้วย ตามจำนวนชื่อเรื่องจะเท่ากับจำนวนเล่ม หนังสือ
ที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือประเภท และมีเนื้อหา
ต่างๆ เช่น หนังสือ เกี่ยวกับ "หลักธรรมทางพุทธศาสนา" หนังสือเกี่ยวกับ "พุทธ-
ศาสนากับสังคม" หนังสือ เกี่ยวกับ "การเผยแพร่พุทธศาสนา" ฯลฯ

มหามกุฏราชวิทยาลัย จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ใต้
28 เลขหมู่ และ 51 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 212 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ
อรรถกถาพระสูตร (294.318202) มากที่สุด จำนวน 72 เล่ม ประกอบด้วยหนังสือ
"อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก" จำนวน 57 เล่ม และ หนังสือ "อรรถกถาธรรมบท"
จำนวน 15 เล่ม ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง มีหนังสือทั้งหมด 130 ชื่อเรื่อง

มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ พระวินัยสงฆ์ การคัดลिनวินัยจัดยอติกรณของคณะสงฆ์ รวมถึงการปกครองคณะสงฆ์ (294.3186) มากที่สุด จำนวน 15 ชื่อเรื่อง ประกอบด้วย หนังสือ เกี่ยวกับ "วินัยสงฆ์" จำนวน 9 ชื่อเรื่อง หนังสือ "คำถามและคำตอบ-ค่านวินัยสงฆ์" จำนวน 3 ชื่อเรื่องหนังสือเกี่ยวกับ "การปกครองของสงฆ์" หนังสือเกี่ยวกับ "การวินัยจัดยอติกรณของสงฆ์" และ หนังสือ เกี่ยวกับ "กฎและการปฏิบัติของสามเณร" อย่างละจำนวน 1 ชื่อเรื่องเท่านั้น หนังสือ ที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุด จำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหาต่างๆ เช่น หนังสือเกี่ยวกับ "หลักธรรมทางพุทธศาสนา" หนังสือ "คู่มือพระไตรปิฎก" หนังสือเกี่ยวกับ "พุทธศาสนาฝ่ายมหายานในจีน" ฯลฯ

สวนอุสมมูลนิธิ จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ได้ 16 เลขหมู่ และ 25 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่ม มีหนังสือ ทั้งหมด 118 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ ศิล คติธรรม หน้าทางพุทธศาสนา (294.315) มากที่สุด จำนวน 35 เล่ม ประกอบด้วยหนังสือ เกี่ยวกับ "หัวข้อธรรมทางพุทธศาสนา" จำนวน 20 เล่ม หนังสือ เกี่ยวกับ "ศีลธรรมทางพุทธศาสนา" จำนวน 9 เล่ม หนังสือ เกี่ยวกับ "คติธรรม" จำนวน 3 เล่ม หนังสือ เกี่ยวกับ "การฝึกจิต" หนังสือ เกี่ยวกับ "พุทธภาษิต" และ หนังสือ เกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับเยาวชน" อย่างละจำนวน 1 เล่มเท่านั้น ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่องมีหนังสือทั้งหมด 118 ชื่อเรื่องเช่นกัน มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ ศิล คติธรรม หน้าทางพุทธศาสนา มากที่สุดเช่นกัน จำนวน 35 ชื่อเรื่อง หนังสือประเภทต่างๆ ที่มีการจัดพิมพ์ทุกอันดับ ตามจำนวนชื่อเรื่อง จะเท่ากับจำนวนเล่ม หนังสือ ที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหาต่างๆ เช่น หนังสือ "บทสวดพระพุทธรูป" หนังสือเกี่ยวกับ "นิพพาน" หนังสือ เกี่ยวกับ "การบวช" ฯลฯ

มูลนิธิภูมิพลโลกิยเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ได้ 12 เลขหมู่ และ 16 หัวเรื่อง

ถ้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 47 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ ธรรมดกดาพระสูตร (294.318202) มากที่สุด เป็นหนังสือ "ธรรมดกดาพระสูตรคัมภีร์-พุทธทศนิกาย" จำนวน 9 เล่ม ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่องมีหนังสือทั้งหมด 32 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือ คัมภีร์ และ ปรกณต่างๆ ปรกณพิเศษทางพุทธศาสนา (294.312)

จำนวน 8 ชื่อเรื่อง ประกอบด้วยหนังสือ "ปกรณัมพิเศษ" จำนวน 6 ชื่อเรื่อง หนังสือ "อรรถกถาปกรณัมพิเศษ" และ หนังสือ "ฎีกาปกรณัมพิเศษ" อย่างละจำนวน 1 ชื่อเรื่อง เท่ากัน หนังสือ ที่มีการจัดพิมพ์น้อยที่สุด จำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหาต่างๆ เช่น หนังสือ เกี่ยวกับ "วิปัสสนากรรมฐาน" หนังสือ "อรรถกถา พระวินัยปิฎก" หนังสือ "พระอภิธรรมปิฎก" ฯลฯ

มูลนิธิธรรมศึกษาวิทยาลัย จำแนกประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ได้ 19 เลขหมู่ และ 24 หัวเรื่อง

ด้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 145 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ ชีวิตทางศาสนา (294.3144) มากที่สุด เป็นหนังสือ เกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" จำนวน 40 เล่ม ด้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง มีหนังสือ ทั้งหมด 123 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ ชีวิตทางศาสนา มากที่สุดเช่นกัน เป็น หนังสือ เกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" จำนวน 40 ชื่อเรื่อง หนังสือ ที่มีการ จัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหา ต่างๆ คือ หนังสือ เกี่ยวกับ "การศึกษาและการสอนทางพุทธศาสนา" หนังสือ เกี่ยวกับ "กฎและการปฏิบัติของสงฆ์" และ หนังสือ "กวีนิพนธ์ทางพุทธศาสนา"

พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวข้อง จำแนก ประเภท และเนื้อหาของหนังสือ ได้ 15 เลขหมู่ และ 20 หัวเรื่อง

ด้านับตามจำนวนเล่มมีหนังสือทั้งหมด 55 เล่ม มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ พิธีและศาสนพิธี (294.3138) มากที่สุด เป็นหนังสือ เกี่ยวกับ "การ- จาริกแสวงบุญ" จำนวน 13 เล่ม ด้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง มีหนังสือทั้งหมด 52 ชื่อเรื่อง มีการจัดพิมพ์หนังสือ เกี่ยวกับ พิธีและศาสนพิธี มากที่สุด เช่นกัน เป็น หนังสือ เกี่ยวกับ "การจาริกแสวงบุญ" จำนวน 13 ชื่อเรื่อง หนังสือที่มีการ จัดพิมพ์น้อยที่สุดจำนวน 1 เล่ม (1 ชื่อเรื่อง) เป็นหนังสือ ประเภท และมีเนื้อหา ต่างๆ เช่น หนังสือ "คำถามและคำตอบทางพุทธศาสนา" หนังสือ "บทสวดมนต์" หนังสือ เกี่ยวกับ "การเผยแพร่พุทธศาสนา" ฯลฯ

โรงพิมพ์

โรงพิมพ์ที่ผลิตหนังสือ ทั้ง 11 แห่ง ใช้ในการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนา ภาษาไทย ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 มีดังนี้

1. แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง และใช้โรงพิมพ์ของหน่วยงานแห่งนี้ในการจัดพิมพ์หนังสือ มี 2 แห่ง คือ "ฝ่ายปฏิบัติปกรณกองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" โดยใช้โรงพิมพ์การศาสนา ในการจัดพิมพ์หนังสือทั้งหมด และ "มูลนิธิภูมิพลโลกิยะเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" จะใช้โรงพิมพ์-มูลนิธิภูมิพลโลกิยะ ในการจัดพิมพ์หนังสือ ทั้งหมด

2. แหล่งผลิตหนังสือ ที่นอกจากจะใช้โรงพิมพ์ของหน่วยงานตนเองแล้ว ยังจ้างโรงพิมพ์อื่นในการจัดพิมพ์หนังสือ ทั้งนี้เพราะโรงพิมพ์ของหน่วยงานตนเองมีงานพิมพ์มาก ซึ่งมี 3 แห่ง คือ "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย" จะใช้โรงพิมพ์-มหามกุฏราชวิทยาลัย และโรงพิมพ์อื่นๆบ้างอีก 4 แห่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือ นอกจากนี้ยังมี "มหามกุฏราชวิทยาลัย" จะใช้โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยเช่นกัน และโรงพิมพ์อื่นๆบ้างอีก 4 แห่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือ และ "พุทธสถานสันติโคศ กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวข้อ" จะใช้โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ และโรงพิมพ์อื่นๆบ้างอีก 3 แห่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือ

3. แหล่งผลิตหนังสือที่แม้จะมีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง แต่ยังจ้างโรงพิมพ์อื่นในการจัดพิมพ์หนังสือ โดยไม่ใช้โรงพิมพ์ของหน่วยงานตนเอง มี 1 แห่ง คือ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีโรงพิมพ์จิตตภาวันวิทยาลัยก็ตาม แต่ยังจ้างโรงพิมพ์อื่นในการจัดพิมพ์หนังสือ โดยส่วนใหญ่จะพิมพ์หนังสือที่โรงพิมพ์-อักษรสมัย และ โรงพิมพ์อื่นๆบ้างอีกหลายแห่ง ทั้งนี้เพราะโรงพิมพ์จิตตภาวันวิทยาลัยตั้งอยู่ที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นการไม่สะดวกนักเพราะห่างไกลจากกรุงเทพมหานคร ตลอดจนโรงพิมพ์นี้ก็มีงานพิมพ์มากพอสมควร และอาจจะเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าการที่จะจ้างโรงพิมพ์เอกชนอื่นๆ จัดพิมพ์หนังสือ

4. แหล่งผลิตหนังสือ ที่ไม่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง จึงต้องจ้างโรงพิมพ์อื่นๆพิมพ์ มี 5 แห่ง คือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" "อภิธรรมโชติกะ-วิทยาลัย" "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" และ "สวนอุทุมมุนิ" และจะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือ 4 แห่งแรก มักจะใช้โรงพิมพ์หลายแห่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือ แล้วแต่ความเหมาะสม แต่ "สวนอุทุมมุนิ" จะใช้โรงพิมพ์ชื่อ การพิมพ์พระนคร ในการจัดพิมพ์หนังสือเพียงแห่งเดียว

การพิมพ์หนังสือซ้ำ

หนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 โดยแหล่งผลิตหนังสือ 11 แห่ง ที่มีการจัดพิมพ์ตั้งแต่ 2 ครั้งขึ้นไป (ตารางที่ 26) สรุปได้ว่า

1. แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีการจัดพิมพ์หนังสือซ้ำเสมอ มี 7 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง สถานศึกษาพระอภิธรรม 1 แห่ง และ มูลนิธิอีก 4 แห่ง ได้แก่ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" "สวนอุสมมูลนิธิ" "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุ-วิทยาลัย" และ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และ สมาคมที่เกี่ยวข้อง"

2. แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีการจัดพิมพ์หนังสือซ้ำไม่บ่อยนัก มี 4 แห่ง ได้แก่ "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการ ที่ต้องจัดพิมพ์หนังสือ ตามโครงการของงบประมาณแต่ละปี และยังมี "พุทธสมาคม-แห่งประเทศไทย" "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" และ "มูลนิธิภูมิพลโลกขุ-เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหนังสือ ที่ล้วนมีปัญหาด้านขาดแคลนเงินทุน หรือ การจำหน่ายหนังสือไม่ดีนัก ฯลฯ

สถิติการจัดพิมพ์หนังสือซ้ำอยู่ระหว่าง 2-73 ครั้ง หนังสือ ที่มีสถิติการจัดพิมพ์สูงสุดคือ นวโกวาท (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี) จัดพิมพ์โดย "มหามกุฏราช-วิทยาลัย" มีสถิติการจัดพิมพ์ซ้ำ 73 ครั้ง แต่ก็มีหนังสือบางเล่ม หรือบางชื่อเรื่องของแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง ที่ไม่มีการจัดพิมพ์ซ้ำแต่อย่างใด

อภิปรายผล

สถานะของหน่วยงาน วัตถุประสงค์ และแหล่งเงินทุนของแหล่งผลิตหนังสือ
พุทธศาสนา

จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนามีสถานะเป็นมูลนิธิมากที่สุดคือ 5 แห่ง นอกนั้นเป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง หน่วยงานราชการ สถานศึกษาพระอภิธรรม สมาคม และ องค์การทางพุทธศาสนา อย่างละ 1 แห่ง

จากผลการศึกษาพบว่า แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีสถานะเป็นมูลนิธิ จะมีการดำเนินงานคล่องตัวกว่าที่มีสถานะอื่นๆ เช่น การหาเงินทุน การเผยแพร่ธรรมะ ตลอดจนบุคลากรสามารถหางานได้สะดวก และเป็นอิสระกว่า โดยไม่มีระเบียบข้อปฏิบัติอย่างเช่นระบบราชการมากนัก ซึ่งผลการศึกษานี้จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือ ที่เป็นมูลนิธิจะผลิตหนังสือ ได้มากกว่าแหล่งผลิตหนังสือที่มีสถานะอื่นๆ อาทิ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สมาคม หรือองค์การ

วัตถุประสงค์ที่เหมือน หรือแตกต่างกันไป ของแหล่งผลิตหนังสือ ทั้ง 11 แห่ง จะมีความสอดคล้องกับสถานะของหน่วยงาน ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาแต่ละแห่ง และจะมีผลถึงการที่จะได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนอีกด้วย

กลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย กับ ประเภทหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย และ
การผลิตสิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา

กลุ่มผู้อ่านเป้าหมายของแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง มุ่งไปยังผู้สนใจทั่วไป และ พระภิกษุสามเณร แม้แหล่งผลิตหนังสือบางแห่งจะไม่มีวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร เช่น "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" ฯลฯ ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสามเณรจะสามารถใช้หนังสือพุทธศาสนาทั่วไปให้เป็นประโยชน์หลายๆด้าน เช่น การเผยแพร่ธรรมะ การใช้เป็นคู่มือประกอบการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแหล่งผลิตหนังสือแต่ละแห่ง

จะเห็นว่า มีแหล่งผลิตหนังสือเพียง 4 แห่งเท่านั้น ที่มุ่งกลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย ประเภทเด็ก หรือเยาวชนชาย เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง สถาบันการศึกษาของสงฆ์ 1 แห่ง และ มูลนิธิอีก 2 แห่ง คือ "มูลนิธิอิทธิกรรมมหาธาตุวิทยาลัย" และ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และ สมาคมฯที่เกี่ยวข้อง"

ประเภทของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยที่มีการผลิตมากที่สุดคือ ประเภท รวบรวม เรียบเรียง โดยแหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง และมีการผลิตหนังสือประเภท ข้อเขียน และประเภทแปล โดยแหล่งผลิตหนังสือ 10 แห่ง

จะเห็นว่า "อิทธิกรรมโชคิยะวิทยาลัย" ไม่มีการผลิตหนังสือประเภท ข้อเขียน เพราะหนังสือคัมภีร์พระอิทธิกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นการรวบรวม เรียบเรียง ตลอดจนการแปลจากคัมภีร์พระอิทธิกรรมที่โบราณจารย์ รุ่นเก่าแต่งไว้เป็นหลักฐาน และ "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" ไม่มีการผลิตหนังสือ ประเภทแปล ในช่วง พ.ศ. 2520-2527 เนื่องจากขาดแคลนผู้แปลหนังสือพุทธศาสนา (ดูตารางที่ 10)

จากการศึกษาพบว่า การเขียนคำรา หรือหนังสือพุทธศาสนา จะมีการอ้างอิง รวบรวม ค้นคว้าจากพระคัมภีร์พุทธศาสนาต่างๆเป็นหลักฐาน ที่ควรมีการอ้างอิงถึงคือ พระไตรปิฎก อันเป็นพระคัมภีร์หลักทางพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นพุทธวจนะของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะพระไตรปิฎกภาษาบาลี และควรมีการค้นคว้าอ้างอิงจากพระคัมภีร์อันคัมภีร์อื่นๆ เช่น อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์พิเศษ โยชนา ฯลฯ หรือควรมีการอ้างอิงจากหนังสือ เอกสารอื่นๆ ซึ่งผู้ที่มีความรู้เขียน รวบรวม เรียบเรียง หรือแปลขึ้น จึงจะเป็นคำรา หรือหนังสือพุทธศาสนาที่น่าเชื่อถือ

มีแหล่งผลิตหนังสือ ที่มีนโยบายในด้านการผลิตหนังสือพุทธศาสนาสำหรับเด็ก หรือเยาวชนกว่า 4 แห่ง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหนังสือ ที่มีกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายประเภทเด็ก หรือเยาวชนดังกล่าวแล้ว ได้แก่ "ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" และ "พุทธสถาน-สันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวข้อง"

มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง ที่มีการผลิตวารสารพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการผลิตหนังสือด้วย มีแหล่งผลิตหนังสือ 4 แห่งที่ผลิตวารสาร 1 ชื่อ มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่งที่ผลิตวารสาร 2 ชื่อ มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่งที่ผลิตวารสาร 3 ชื่อ มีแหล่งผลิตหนังสือ 1 แห่งที่ผลิตวารสาร 5 ชื่อ ได้แก่ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯที่เกี่ยวข้อง" นับว่าวารสารพุทธศาสนาเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีประโยชน์หลายด้าน เช่น เผยแพร่ธรรมะ เผยแพร่กิจกรรมของหน่วยงาน องค์กรของคน เผยแพร่ข่าวสารต่างๆทางพุทธศาสนา ฯลฯ และยังเป็นสิ่งพิมพ์ที่มีการจัดทำเฉพาะกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายต่างๆ เช่น กลุ่มชาวอโศกมีการจัดทำวารสารสำหรับเยาวชนทั้งระดับกลุ่มเด็กนักเรียน กลุ่มนักศึกษา เป็นต้น แต่ยังมีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่งคือ "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" และ "สวนดุสิตมูลนิธิ" ไม่มีการจัดทำวารสารแต่อย่างใดทั้งนี้เพราะสาเหตุหลายประการ เช่น ไม่มีเงินทุน ขาดบุคลากรผู้จัดทำ หรือมีกิจกรรมงานเผยแพร่มุขปาฐะอื่นอยู่แล้ว

มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่ง ที่มีการผลิตเอกสาร จุลสาร แผ่นพับด้วยคือ "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" และ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯที่เกี่ยวข้อง" ซึ่งจะเห็นว่าเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีความสำคัญในการเผยแพร่มุขปาฐะหรือการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของหน่วยงานได้อย่างกว้างขวางกับกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายทุกกลุ่ม ตลอดจนต้นทุนในการผลิตหนังสือ

ผลการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย กับประเภทของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย และการผลิตสิ่งพิมพ์อื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกันตามวัตถุประสงค์ของแหล่งผลิตหนังสือแต่ละแห่ง

คำขอบแทนในการเขียน รวบรวม เรียบเรียงหรือแปลหนังสือพุทธศาสนา

แหล่งผลิตหนังสือทั้ง 11 แห่ง มีผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือผู้แปลที่เป็นทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ทั้งนี้เพราะการเผยแพร่มุขปาฐะต้องอาศัยกำลังทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ หรือพุทธบริษัท 4 อันได้แก่ภิกษุ ภิกษุณี (ปัจจุบันไม่มีแล้ว) อุบาสก และอุบาสิกา พุทธศาสนาจึงจะดำรงคงอยู่ตามพุทธทวาทนะ

มีแหล่งผลิตหนังสือฯ 7 แห่ง ที่ผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือผู้แปลไม่ได้
รับค่าตอบแทนแต่อย่างใด เพราะต่างมีจิตศรัทธามุ่งเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนในทาง
พุทธศาสนาเป็นหลัก ตลอดจนแหล่งผลิตหนังสือฯเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็จะมีปัญหาในด้านขาด
แคลนเงินทุนในการผลิตหนังสืออยู่แล้ว และยังมีกิจการด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธ-
ศาสนา เช่น การให้การศึกษาระเบียบวิธีธรรม การเผยแพร่ธรรมะด้วยวิธีการอื่นๆ
ที่ต้องใช้เงินทุนเช่นกัน และเป็นที่น่าสนใจกว่า ในทางพุทธศาสนาจะถือตามหลัก
พุทธทระณะที่ว่า "การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง" การเขียนหนังสือเผยแพร่ธรรมะ
ผู้เขียนก็ถือว่าเป็นการให้ธรรมแก่ผู้อ่าน เพราะผู้เขียนจะได้รับกุศลกรรมยิ่งกว่าการได้
รับค่าตอบแทนอื่นใด

มีแหล่งผลิตหนังสือฯ อีก 2 แห่ง ที่ให้ค่าตอบแทนแก่ผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบ-
เรียง หรือผู้แปลเป็นบางครั้งคือ "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย" และ "มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย" นั้น สืบเนื่องมาจากการที่ผู้เขียนได้มอบลิขสิทธิ์หนังสือให้แก่แหล่ง-
ผลิตหนังสือฯ ดังกล่าว (โดยเฉพาะมหามกุฏราชวิทยาลัย) ในบางครั้งผู้เขียน ฯลฯ ก็
จะขอค่าตอบแทนเป็นค่าลิขสิทธิ์หนังสือ นอกจากนี้แหล่งผลิตหนังสือฯ ทั้ง 2 แห่ง ยังมีเงิน
ทุนหมุนเวียนจากการจำหน่ายหนังสือ และมีกำไรพอที่จะมอบให้เป็นค่าตอบแทนบ้าง

มีแหล่งผลิตหนังสือฯ อีก 2 แห่ง ที่ให้ค่าตอบแทนแก่ผู้เขียน ผู้รวบรวม
เรียบเรียง หรือผู้แปลทุกครั้ง คือ "ฝ่ายปฏิบัติปกครอง ภาควิชาการศึกษาศาสนา"
และ "มูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" สืบเนื่องจากแห่งแรกเป็น
หน่วยงานราชการมีระเบียบปฏิบัติไว้เช่นนั้น ส่วนแห่งหลังเป็นมูลนิธิที่ได้รับเงินทุนอุดหนุน
จากทางราชการ ให้ใช้เป็นค่าตอบแทนบุคลากร

การที่แหล่งผลิตหนังสือฯ จะให้ค่าตอบแทนในการเขียน รวบรวม เรียบเรียง
หรือแปลหนังสือ ขึ้นกับเหตุปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญคือสถานะของหน่วยงาน แหล่ง
เงินทุน วัตถุประสงค์ของแหล่งผลิตหนังสือฯ รวมถึงตัวของผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์หนังสือ

โครงการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนา

มีแหล่งผลิตหนังสือฯ 2 แห่ง มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือฯแน่นอนในแต่ละปี มี
แหล่งผลิตหนังสือฯ 7 แห่ง ที่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือฯ เป็นกรณีพิเศษเฉพาะโอกาส
ที่ต้องเตรียมการระยะยาว

การที่แหล่งผลิตหนังสือ มีโครงการต่างๆตั้งกล่าว ทำให้มีการผลิตหนังสือ พุทธศาสนาใหม่ๆ ซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าทางพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น มีอาทิ พระไตรปิฎก พระคัมภีร์ต่างๆทางพุทธศาสนา เช่น อรรถกถา ฎีกา ฯลฯ

แหล่งผลิตหนังสือ ที่ไม่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือ เล่มมี 4 แห่ง ได้แก่ "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์-แห่งโลก" (แม้แหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่งหลังนี้ จะได้รับเงินทุนอุดหนุนบางส่วนจากทาง ราชการก็ตาม) ด้วยเหตุนี้ทำให้แหล่งผลิตหนังสือ 3 แห่งนี้ มีปริมาณการผลิตหนังสือ น้อยกว่า แหล่งผลิตหนังสือแห่งอื่นๆ ส่วนแหล่งผลิตหนังสืออีกแห่งหนึ่งคือ "มูลนิธิ-อภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" แม้ไม่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือ แต่ก็ยังมีปริมาณการผลิต หนังสือมาก เนื่องจากหนังสือของแหล่งผลิตหนังสือ แห่งนี้ เป็นที่นิยม และนับว่าเป็น แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีปัญหาน้อยที่สุด (ดูตารางที่ 10)

โรงพิมพ์ แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง มี 6 แห่ง และแหล่งผลิตหนังสือ ที่ไม่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง มี 5 แห่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า แหล่งผลิตหนังสือ 3 แห่งแรก ที่ไม่มีโครงการจัดพิมพ์ หนังสือ เลข ตั้งกล่าวข้างต้น ก็ไม่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง แต่ "มูลนิธิ-อภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" แม้จะมีโรงพิมพ์แต่ก็ไม่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือใดๆ การ ที่แหล่งผลิตหนังสือ ไม่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง นับเป็นปัญหาประการหนึ่ง (ดูตารางที่ 10) เว้นแต่ว่าจะได้รับเงินทุนจากการบริจาคจัดพิมพ์หนังสือ อย่างเพียงพอ เช่น "สวนอุสมมุติ"

การบันทึกสถิติการพิมพ์หนังสือ และการจัดทำรายชื่อหนังสือ

จะเห็นได้ว่าแหล่งผลิตหนังสือ 3 แห่ง ที่บันทึกสถิติการพิมพ์หนังสือเสมอ มีแหล่งผลิตหนังสือ 8 แห่งที่บันทึกสถิติการพิมพ์ไม่สม่ำเสมอ ส่วนการจัดทำรายชื่อหนังสือ ที่หน่วยงานแต่ละแห่งผลิตขึ้น มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่งที่จัดทำ มีแหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่ง ไม่จัดทำ แต่การจัดทำรายชื่อหนังสือบางครั้งก็ไม่สมบูรณ์ ครบตามรายการทาง บรรณานุกรม นับเป็นปัญหาและอุปสรรคในการควบคุมบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ ตลอดจนเป็นปัญหาแก่แหล่งผลิตหนังสือ ในการเก็บสถิติการพิมพ์หนังสือที่ยังไม่เป็นระบบ ที่ดี (ดูตารางที่ 10)

จะเห็นได้ว่า แหล่งผลิตหนังสือ จะจัดพิมพ์หนังสือ จำนวนมากน้อยแตกต่างกันไป ซึ่งมีเหตุปัจจัยหลายประการที่มีผลต่อจำนวนการพิมพ์ เช่น สถานะของหน่วยงาน วัตถุประสงค์ แหล่งเงินทุนมีเพียงพอหรือไม่ รวมถึงนโยบายการเผยแพร่ ถ้าเน้นการแจกหนังสือเป็นธรรมเนียม ก็จะพิมพ์จำนวนมาก เช่น "ฝ่ายปฏิบัติปกครอง ศาสนศึกษา กรมการศาสนา" หรือ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิและสมาคมฯ ที่เกี่ยวเนื่อง" ซึ่งจะเน้นนโยบายในการแจกหนังสือเป็นธรรมเนียม นอกจากนี้ถ้าเป็นหนังสือที่มีการจำหน่ายด้วย ก็จะมีเหตุปัจจัยของกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายว่าจะมีความนิยม ความต้องการ ความสนใจมากน้อยอย่างไร เช่น "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ซึ่งเป็นแหล่งผลิตตำราสำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม จะจัดพิมพ์ตำราพุทธศาสนาเหล่านี้เป็นจำนวนมาก เช่น จัดพิมพ์หนังสือ นวโกวาท (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี) ครั้งที่ 73 (พ.ศ. 2527) ถึง 80,000 เล่ม

ส่วนแหล่งผลิตหนังสือ ที่มีปัญหา มาก เช่น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" และ "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" จะจัดพิมพ์หนังสือ จำนวนน้อยกว่าแหล่งผลิตหนังสืออื่นๆ ที่มีปัญหาน้อยกว่า ตามที่วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 4 (ตารางที่ 10)

รูปแบบหนังสือ

แหล่งผลิตหนังสือ บางแห่ง เช่น "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" และ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวเนื่อง" จะจัดพิมพ์หนังสือ ด้วยกระดาษที่มีคุณภาพดี เน้นการมีภาพปก หรือภาพประกอบ การเย็บเล่มแข็งแรงทนทาน ประณีต กว่าแหล่งผลิตหนังสือ แห่งอื่นๆ ทำให้หนังสือ ของแหล่งผลิตหนังสือ ดังกล่าวเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้อ่านยิ่งขึ้น

แหล่งผลิตหนังสือ บางแห่ง เช่น "ฝ่ายปฏิบัติปกครอง ศาสนศึกษา กรมการศาสนา" "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" "อภิธรรมโชติคะวิทยาลัย" "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" "มหามกุฏราชวิทยาลัย" หรือ "มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" มีการจัดพิมพ์หนังสือที่มีรูปแบบไม่ประณีต สวยงาม น่าสนใจเท่าที่ควร

เช่น หนังสือบางชื่อเรื่องจัดพิมพ์ด้วยกระดาษปรีฟ ปกติใช้กระดาษการ์กลี (ปกอ่อน) ส่วนใหญ่ไม่มีภาพปก ถ้ามีก็จะเป็นภาพซ้ำๆ เช่น ภาพวาศสัณยลักษณ์ดวงตราของหน่วยงาน องค์กรณ์ เช่น ดวงตรามหามกุฏราชวิทยาลัย ฯลฯ ไม่มีภาพประกอบ หรือถ้ามีก็จะเป็นสองสี เป็นภาพที่ไม่น่าสนใจ ฯลฯ ทำให้รูปเล่มหนังสือ ไม่น่าสนใจเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะมีเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น ขาดแคลนเงินทุนในการผลิตหนังสือฯ หน่วยงาน องค์กรณ์ หรือทางโรงพิมพ์ ขาดแคลนบุคลากรฝ่ายศิลป์ที่จะออกแบบรูปเล่มของหนังสือฯ ให้ประณีตสวยงาม น่าสนใจ หรือ ไม่ให้ความสนใจในการจัดทำหนังสือฯให้มีรูปเล่มที่ดี เป็นต้น

นอกจากนี้แหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่งก็เน้นการพิมพ์หนังสือฯ ในปริมาณมากกว่าคำนึงถึงคุณภาพของรูปเล่ม เช่น "ฝ่ายปฏิบัติปกครอง ศาสนศึกษา กรมการศาสนา" ซึ่งมีการจัดพิมพ์หนังสือฯ ให้ได้ปริมาณมากๆ เพราะมีการเผยแพร่โดยการแจกเป็นธรรมทาน เพื่อยังงอกงามไปทั่วประเทศ ในงบประมาณที่ค่อนข้างจำกัด หรือ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ก็มีนโยบายจัดพิมพ์หนังสือฯ ให้ได้ปริมาณมากๆ เพื่อลดต้นทุนการผลิต และ จะได้จำหน่ายในราคาข่อมหาแก่พระภิกษุสามเณร ที่จะต้องใช้เป็นแบบเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมทั่วประเทศ และจะไม่คำนึงถึงคุณภาพรูปเล่มมากนัก เช่น ส่วนใหญ่จัดพิมพ์ด้วยกระดาษปรีฟซึ่งราคาถูกกว่ากระดาษปอนด์ ไม่เน้นการมีภาพประกอบ การออกแบบปกให้ประณีต แต่อย่างใด เป็นต้น

จะเห็นว่าในวงการตลาดหนังสือพุทธศาสนาในปัจจุบัน มีการแข่งขันในด้านการจำหน่ายหนังสือ ค่อนข้างมาก เพราะมีสำนักพิมพ์ โรงพิมพ์เอกชน จัดพิมพ์หนังสือธรรมะเพิ่มขึ้นตามความนิยมของผู้อ่าน มีการจัดพิมพ์ให้มีรูปเล่มประณีต สวยงาม ด้วยกระดาษที่มีคุณภาพ มีภาพประกอบอย่างดี รูปเล่มแข็งแรงทนทาน จึงเป็นข้อเสียเปรียบแก่แหล่งผลิตหนังสือฯต่างๆ ไม่พินิจพิถี หรือ ไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดพิมพ์หนังสือฯให้มีรูปเล่มที่ดี ประณีต สวยงาม ซึ่งอาจมีผลทำให้ยอดขายหนังสือฯ ของแหล่งผลิตหนังสือฯ นั้นๆ ไม่ดีนัก เพราะรูปเล่มหนังสือฯ จะมีส่วนดึงดูดความสนใจของผู้ซื้อด้วย

การเผยแพร่หนังสือฯ

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่มีแหล่งผลิตหนังสือฯ 4 แห่ง ไม่ส่งหนังสือฯ ให้แก่อุ่สมุทแห่งชาติ หรือ หอ้สมุทประชาชน หอ้สมุทวัด สถานศึกษาพระปริยัติธรรม (รวมถึงหอ้สมุทของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาระดับต่างๆ หรือ องค์กรณ์ต่างๆ) และมีแหล่งผลิตหนังสือฯ อีก 5 แห่ง ที่ส่งหนังสือฯ ให้สถานที่ต่างๆดังกล่าว เป็นบางครั้ง ตลอดจนมีแหล่งผลิตหนังสือฯ 1 แห่ง ซึ่งไม่มีการแจกหนังสือฯเพื่อเป็น

ธรรมทานแก่บุคคลต่างๆ เช่น พระภิกษุสามเณร ผู้มีอุปการคุณ ผู้สนใจทั่วไป และมี
 แผลงผลิตหนังสืออีก 8 แห่ง ที่แจกหนังสือเป็นธรรมทานเป็นบางครั้ง ซึ่งมีผลสะท้อน
 ทำให้หนังสือพุทธศาสนาของแหล่งผลิตหนังสือนั้นๆ ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เท่ากับแหล่ง-
 ผลิตหนังสือ ที่ส่งหนังสือ ให้แก่หอสมุดแห่งชาติ หรือห้องสมุด หน่วยงาน องค์กรต่างๆ
 ดังกล่าว และมีการแจกหนังสือเป็นธรรมทานแก่บุคคลต่างๆ เป็นธรรมทานอย่างสม่ำเสมอ
 ตลอดจนไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ (ตามตารางที่ 2) ของแหล่งผลิตหนังสือ แต่ละ
 แห่ง ในการเผยแพร่ธรรมะไปสู่กลุ่มประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร

นอกจากนี้การที่แหล่งผลิตหนังสือต่างๆ ไม่ส่งหนังสือให้แก่หอสมุดแห่งชาติ
 หรือส่งให้เป็นบางครั้ง จะทำให้เกิดมีปัญหาในด้านการควบคุมบรรณานุกรมหนังสือ
 พุทธศาสนา

จะเห็นว่านโยบายด้านการเผยแพร่หนังสือ โดยการแจกเป็นธรรมทานนี้
 ขึ้นกับเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น วัตถุประสงค์ของหน่วยงาน ดังจะเห็นว่า "ฝ่าย-
 ปรีชาปฏิบัติ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" และ "พุทธสถานสันติโศภ กับมูลนิธิฯ
 และสมาคมที่เกี่ยวข้อง" มีการแจกหนังสือเป็นธรรมทาน ไปยังหน่วยงาน องค์กร
 ต่างๆ หรือแจกเป็นธรรมทานให้แก่บุคคลต่างๆอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพราะแหล่งผลิต-
 หนังสือทั้ง 2 แห่ง มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่ธรรมะ โดยเน้นการแจกหนังสือ
 เป็นธรรมทาน เป็นนโยบายสำคัญ แม้จะมีปัญหาขาดแคลนเงินทุนในการผลิตหนังสือ

ส่วนแหล่งผลิตหนังสืออื่นๆ ที่ไม่เน้นการเผยแพร่หนังสือ โดยการแจก
 เป็นธรรมทาน เท่าใดนัก ก็มีเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น ขาดแคลนเงินทุนในการ
 ผลิตหนังสือ หรือเน้นการจำหน่ายหนังสือ มากกว่าการแจกเป็นธรรมทาน เป็นต้น

การจำหน่ายหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย

แหล่งผลิตหนังสือแต่ละแห่ง มีนโยบายแตกต่างกันไป ตามที่อธิบายไว้แล้ว
 จะเห็นว่า แหล่งผลิตหนังสือที่มีแหล่งจำหน่ายหนังสือ ทั้งในกรุงเทพมหานคร และ
 ต่างจังหวัด หรือ แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีสถานที่จำหน่ายหนังสือทั้งที่ร้าน หรือที่
 จำหน่ายหนังสือ ของแหล่งผลิตหนังสือนั้นๆ และ มีการนำหนังสือไปวางตลาดเพื่อ
 จำหน่าย ความร้านจำหน่ายหนังสือทั่วไป ตลอดจนมีการนำหนังสือไปเผยแพร่ หรือ
 จำหน่ายตามงานต่างๆ เช่น งานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ฯลฯ จะมีผลสะท้อนทำให้
 หนังสือ ของแหล่งผลิตหนังสือนั้นๆ แพร่หลายยิ่งขึ้นกว่า ในทางตรงกันข้าม เช่น

แหล่งผลิตหนังสือ ที่มีแหล่งจำหน่ายหนังสือ เฉพาะในกรุงเทพมหานคร มีสถานที่จำหน่ายหนังสือเฉพาะที่แหล่งผลิตหนังสือนั้นๆ หรือ ไม่นำหนังสือไปเผยแพร่ตามงานแสดงหนังสือต่างๆ

ในด้านราคาจำหน่ายหนังสือ มีข้อสังเกตว่า แหล่งผลิตหนังสือที่กำหนดราคาจำหน่ายหนังสือ ที่สูงกว่าราคาค้นทุน จะทำให้หนังสือไม่แพร่หลาย อาทิ หนังสือ ที่ผลิตโดย "มูลนิธิภูมิพลโลกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ซึ่งมีการกำหนดราคาหนังสือ ค่อนข้างสูง ตามต้นทุนการผลิตที่ต้องใช้เงินทุนมาก ดังนั้น เพื่อให้การเผยแพร่หนังสือไปได้อย่างกว้างขวาง แหล่งผลิตหนังสือ ส่วนใหญ่จะกำหนดราคาหนังสือ เท่ากับต้นทุน หรือสูงกว่าต้นทุนการผลิตเพียงเล็กน้อย โดยไม่หวังผลกำไรมากนัก แต่มุ่งเผยแพร่ธรรมะมากกว่าการค้า ซึ่งทำให้ผู้ซื้อผู้ไม่มีรายได้อื่น เช่น พระภิกษุสามเณร หรือผู้มีรายได้น้อย มีกำลังทรัพย์พอที่จะซื้อหนังสือได้

ลิขสิทธิ์หนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย

แหล่งผลิตหนังสือ แต่ละแห่ง มีนโยบายเกี่ยวกับลิขสิทธิ์หนังสือเหมือนหรือแตกต่างกันไป ตามที่ได้สรุปไว้แล้ว จะเห็นว่า มีแหล่งผลิตหนังสือ 9 แห่ง จะมีการสงวนลิขสิทธิ์หนังสือในการที่ผู้ใดจะนำไปจัดพิมพ์จำหน่าย แต่ให้ขออนุญาตนำไปจัดพิมพ์ แจกเป็นธรรมทานในงานศพ งานมงคล ฯลฯ ได้

จะเห็นว่า "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมที่เกี่ยวข้อง" จะไม่มีการสงวนลิขสิทธิ์หนังสือ ใดๆ ในการที่ผู้ใดจะนำไปจัดพิมพ์จำหน่าย หรือแจกเป็นธรรมทาน ในทางตรงกันข้าม "มูลนิธิภูมิพลโลกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" กลับมีการสงวนลิขสิทธิ์หนังสือ ในการที่ผู้ใดจะนำไปจัดพิมพ์จำหน่าย หรือแม้แต่จัดพิมพ์หนังสือ แจกเป็นธรรมทาน

การที่แหล่งผลิตหนังสือ ส่วนใหญ่ไม่สงวนลิขสิทธิ์หนังสือ ในการที่ผู้ใดจะนำไปจัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน ทำให้หนังสือพุทธศาสนาแพร่หลายยิ่งขึ้น เพราะชาวพุทธทั่วไปนิยมจัดพิมพ์หนังสือธรรมะแจกเป็นธรรมทานในงานศพ งานมงคลต่างๆ เพราะถือเป็นบุญกุศล เป็นการให้ธรรมะเป็นธรรมทาน ทั้งยังทำให้หนังสือธรรมะของแหล่งผลิตหนังสือต่างๆแพร่หลายยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการผลิตหนังสือ อีกด้วย ซึ่งผู้นำหนังสือธรรมะไปจัดพิมพ์แจกควรจัดพิมพ์ให้ตรงตามต้นฉบับด้วย

การสงวนลิขสิทธิ์หนังสือฯ โดยไม่อนุญาตให้นำไปจัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน จะทำให้หนังสือของหน่วยงานนั้นๆ ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร และทำให้มีการผลิตหนังสือฯ ในจำนวนจำกัดเท่าที่มีเงินทุนอยู่ เช่น "มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีการสงวนลิขสิทธิ์หนังสือฯ ดังกล่าว

ปัญหาของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนา

จากปัญหาต่างๆที่สรุปไว้ จะเห็นว่าจากปัญหา 12 ประการ แหล่งผลิตหนังสือฯ มีปัญหาด้านเงินทุน งบประมาณไม่เพียงพอมากที่สุดคือ 9 แห่ง ส่วนปัญหาที่พบน้อยที่สุดคือปัญหาด้านการบริหารงานขาดการประสานงานที่ดี ซึ่งมีแหล่งผลิตหนังสือฯ เพียง 1 แห่งที่มีปัญหาด้านนี้ แหล่งผลิตหนังสือฯที่มีปัญหามากที่สุดคือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" และแหล่งผลิตหนังสือฯที่มีปัญหาน้อยที่สุดคือ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย"

จากข้อมูลในตารางที่ 10 แสดงให้เห็นว่า แหล่งผลิตหนังสือฯ ซึ่งมีปัญหามากมี 4 แห่ง เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 1 แห่ง ที่รองลงมาเป็นสมาคม สถานศึกษา-พระอภิธรรม และ องค์การ อย่างละ 1 แห่ง แหล่งผลิตหนังสือฯซึ่งมีปัญหাপานกลางมี 4 แห่งเช่นกัน เป็นหน่วยงานราชการ 1 แห่ง เป็นมูลนิธิ 2 แห่ง ได้แก่ "สวนอุสมมูลนิธิ" และ "มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" และเป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์อีก 1 แห่ง คือ "สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ซึ่งมีปัญหาน้อยกว่าสถาบันการศึกษาของสงฆ์อีกแห่งหนึ่งคือ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ทั้งนี้เพราะ "สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" มีมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสนับสนุนกิจการต่างๆ รวมทั้งการผลิตหนังสือฯด้วย ส่วนแหล่งผลิตหนังสือฯซึ่งมีปัญหาน้อยเป็นมูลนิธิทั้ง 3 แห่ง จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าสถานะของหน่วยงานมีผลสะท้อนไปถึงปัญหาของแหล่งผลิตหนังสือฯ เช่นกัน

นอกจากนี้ จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือฯ ซึ่งมีปัญหามาก จะมีผลทำให้แหล่งผลิตหนังสือฯนั้นๆ มีการผลิตหนังสือฯ ในปริมาณที่ลดน้อยลง ตลอดจนผลิตหนังสือฯที่ไม่น่าสนใจแก่ผู้อ่านเท่าใดนัก เมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งผลิตหนังสือฯอื่นๆ ซึ่งมีปัญหาน้อยกว่า เช่น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" และ "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" จะมีปริมาณการผลิตหนังสือฯ น้อยกว่าแหล่งผลิตหนังสือฯอื่นๆ ซึ่งมีปัญหাপานกลาง หรือมีปัญหาน้อยดังกล่าว

ปริมาณของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย

ปริมาณของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 จำแนกตามแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาทั้ง 11 แห่ง เปรียบเทียบกับสถานะของหน่วยงาน ปีที่เริ่มก่อตั้ง และ ปีที่เริ่มผลิตหนังสือ ปรากฏว่าแหล่งผลิตหนังสือ แต่ละแห่งมีการผลิตหนังสือฯ นับตามจำนวนเล่ม จากมากไปหาน้อย ดังนี้

มหามกุฏราชวิทยาลัย ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 1 ถ้านับตามจำนวนเล่ม คือ 212 เล่ม และเป็นอันดับ 1 เช่นกัน ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 130 ชื่อเรื่อง จำนวนเล่มกับจำนวนชื่อเรื่องหนังสือฯ แตกต่างกันไปเพราะมีการผลิตหนังสือฯ ที่มีเนื้อหาหลายเล่มจบ นับว่ามีการผลิตหนังสือฯ ในปริมาณมากพอสมควร ทั้งนี้เพราะเป็นแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาซึ่งเก่าแก่ที่สุด ซึ่งก่อตั้งมาเป็นเวลานาน (พ.ศ. 2436) และผลิตหนังสือมาตั้งแต่ พ.ศ. 2437 โดยมีการผลิตคำรับคำราพระปริยัติธรรม ที่พระภิกษุสามเณร ต้องใช้ในการศึกษาเล่าเรียนทั่วประเทศ และยังมีการผลิตหนังสือธรรมะอีกหลายประเภท เช่น พระคัมภีร์พุทธศาสนา หนังสือพุทธศาสนาทั่วไป อีกด้วย ตลอดจนเป็นแหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีการดำเนินงานจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาจำหน่ายโดยเฉพาะ

ฝ่ายปริยัติกรรม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 2 ถ้านับตามจำนวนเล่ม คือ 151 เล่ม และเป็นอันดับ 4 ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 79 ชื่อเรื่อง จำนวนเล่มกับจำนวนชื่อเรื่องแตกต่างกัน เพราะมีการผลิตหนังสือฯ ที่มีเนื้อหาหลายเล่มจบ มีการผลิตหนังสือฯ ในปริมาณมากพอสมควร เมื่อเทียบกับการที่เป็นหน่วยงานราชการ และก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2432 และผลิตหนังสือ มาเป็นเวลานาน

มูลนิธิธรรมมหาวิทยาลัย ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 3 ถ้านับตามจำนวนเล่มคือ 145 เล่ม และเป็นอันดับ 2 ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 123 ชื่อเรื่อง นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือฯ ที่มากพอสมควร อันมีเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น มีการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่อ่านเข้าใจง่าย จำหน่ายในราคาถูก ฯลฯ ตลอดจนไม่มีปัญหาในการผลิตหนังสือ มากนัก เมื่อเทียบกับแหล่งผลิตหนังสืออื่นๆ

สวนกุหลาบวิทยาลัย ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 4 ถ้านับตามจำนวนเล่ม คือ 118 เล่ม และเป็นอันดับ 3 ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 118 ชื่อเรื่อง เช่นกัน

นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือมาพอสมควร ทั้งนี้เพราะได้รับการสนับสนุนในการผลิตหนังสือจากมูลนิธิอื่นๆ ในเครือเดียวกัน ที่เผยแพร่ธรรมะตามแนวทางของพุทธศาสนิกชนแห่งสวนโมกขพลาราม คือ ธรรมทานมูลนิธิ ชาวพุทธมูลนิธิ และ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิต-ประเสริฐ (รูปที่ 2) โดยจะสนับสนุนในค่าต่างๆ เช่น การจัดทำต้นฉบับ ค่าเงินทุน ฯลฯ และจะเห็นว่าหนังสือธรรมะของพุทธศาสนิกชนค่อนข้างจะได้รับความนิยม จึงมีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินทุนจัดพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทานในงานศพ งานมงคลอย่างสม่ำเสมอ หรือแม้แต่การจัดพิมพ์หนังสือ "ชุดธรรมโฆส" ก็ยังมีผู้บริจาคเงินทุนให้ "สวนอุสมมูลนิธิ" จัดพิมพ์เผยแพร่

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 5 ตามับตามจำนวนเล่ม คือ 62 เล่ม และเป็นอันดับ 5 เช่นกัน ตามับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 58 ชื่อเรื่อง ซึ่งนับว่ายังมีปริมาณการผลิตหนังสือฯ ไม่น่ามากนัก เมื่อเทียบกับการที่เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งสำคัญระดับชาติ และ ยังผลิตหนังสือ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2489 ทั้งนี้อาจมีเหตุปัจจัยมาจากการที่ ส่วนใหญ่พระภิกษุสามเณรของสถาบันการศึกษาแห่งนี้ จะใช้หนังสือแบบเรียนพระปริยัติธรรมของ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ตลอดจนแหล่งผลิตหนังสือฯ แห่งนี้ ยังมีการผลิตหนังสือวิชาการด้านอื่นๆ นอกจากหนังสือพุทธศาสนา ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ และยังมีปัญหาการขาดแคลนเงินทุนอีกด้วย

พุทธสถานสันติโคศถ์ ลับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เลี้ยวช่อง ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 6 ตามับตามจำนวนเล่ม คือ 55 เล่ม และเป็นอันดับ 6 เช่นกัน ตามับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 52 ชื่อเรื่อง นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือฯ ปานกลาง ทั้งนี้เพราะเป็นแหล่งผลิตหนังสือฯ ซึ่งเพิ่งก่อตั้งภายหลัง แหล่งผลิตหนังสือฯ แห่งอื่นๆ การผลิตหนังสือฯ จึงอยู่ในระยะของการเริ่มต้น และส่วนใหญ่เน้นการเผยแพร่โดยการแจกเป็นธรรมทาน

มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุเพื่อการค้าทางพระพุทธศาสนา ผลิตหนังสือฯ ได้เป็นอันดับ 7 ตามับตามจำนวนเล่ม คือ 47 เล่ม และเป็นอันดับ 8 ตามับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 32 ชื่อเรื่อง นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือฯ ที่ไม่มากนัก เมื่อเทียบกับปีที่เริ่มก่อตั้ง (พ.ศ. 2505) และผลิตหนังสือ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2506 ตลอดจนยังได้รับเงินทุนอุดหนุนจากทางราชการ ประมาณปีละ 1 ล้านบาท และได้เงินทุนจาก

การบริจาคอีก ซึ่งมีเหตุปัจจัยหลายประการที่สำคัญคือ การผลิตหนังสือ จัดทำโค
โดยอาจ มีขั้นตอนหลายประการ เช่น เริ่มต้นตั้งแต่การเสาะหาพระคัมภีร์พุทธศาสนา
ที่เป็นต้นฉบับโบราณ สมุดข่อย ฯลฯ จากสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศไทย ทั้งยังจะต้องมา
คัดเลือกพระคัมภีร์ เพื่อจะได้นำมาปริวรรต และแปลจากอักษรโบราณ อักษรบาลี ฯลฯ
เป็นภาษาไทย ตลอดจนจะต้องนำมาเรียบเรียงเป็นภาษาไทยให้อ่านง่าย หนังสือ
แต่ละเล่ม แต่ละชื่อเรื่อง กว่าที่จะจัดพิมพ์ได้ ต้องมีการตรวจสอบแก้ไขในค้ำต่าง ๆ
เช่น เนื้อหา ภาษา ไวยากรณ์ ฯลฯ โดยนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ
รวมถึงการพิสูจน์อักษร จนแน่ใจว่าถูกต้องที่สุด จึงจะพิมพ์เผยแพร่ ดังนั้นการผลิต
หนังสือพระคัมภีร์แต่ละเล่ม แต่ละชื่อเรื่อง จะคงใช้เวลาโดยเฉลี่ย 1 ปี ขึ้นไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ผลิตหนังสือ ได้เป็นอันดับ 8 ถ้านับตาม
จำนวนเล่ม คือ 38 เล่ม และเป็นอันดับ 7 ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 38 ชื่อเรื่อง
เช่นกัน นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือ ที่ค่อนข้างน้อยมาก เมื่อเทียบกับการที่เป็นสถาบัน
การศึกษาของสงฆ์ซึ่งสำคัญระดับชาติ และผลิตหนังสือ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2490 ทั้งนี้เพราะ
มีปัญหาหลายประการ เช่น ขาดแคลนเงินทุน หน่วยงานไม่ให้ความสำคัญในการจัดพิมพ์
หนังสือ เพื่อเผยแพร่พุทธศาสนา (ดูตารางที่ 10)

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ผลิตหนังสือ ได้เป็นอันดับ 9 ถ้านับตาม
จำนวนเล่ม คือ 25 เล่ม และเป็นอันดับ 9 เช่นกัน ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 25
ชื่อเรื่อง นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือ ไม่มากเท่าใดนัก เมื่อเทียบกับการที่เป็นสมาคม
ทางพุทธศาสนาที่สำคัญระดับชาติ ตลอดจนก่อตั้งมานานตั้งแต่ พ.ศ. 2476 และผลิตหนังสือ
มาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ทั้งนี้เพราะมีปัญหาหลายประการ เช่น ขาดแคลนเงินทุน หน่วยงาน
ไม่ให้ความสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือ เพื่อเผยแพร่พุทธศาสนา (ดูตารางที่ 10)

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย ผลิตหนังสือ ได้เป็นอันดับ 10 ถ้านับตามจำนวน
เล่ม คือ 18 เล่ม และเป็นอันดับ 10 เช่นกัน ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง คือ 18 ชื่อเรื่อง
เช่นกัน นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือ ไม่มากเท่าใดนัก ซึ่งอาจมีเหตุปัจจัยมาจากการที่
หนังสือ ส่วนใหญ่เป็นหลักสูตรพระอภิธรรม ที่กำหนดไว้เฉพาะแต่ละชั้นเรียน ว่ามีกี่ชื่อเรื่อง

จึงมีการผลิตหนังสือ ใหม่น้อย ส่วนใหญ่จะเป็นหลักสูตรพระอภิธรรมที่อาจารย์รุ่นก่อนๆ รวบรวม เรียบเรียง หรือแปลไว้ แม้ว่าปัจจุบันจะมีการผลิตหนังสือ ประเภทคู่มือการศึกษาชั้นบาง แต่ก็ไม่มากนัก ตลอดจนการที่หนังสือ เกี่ยวกับพระอภิธรรมเป็นหนังสือที่อ่านเข้าใจยาก การผลิตหนังสือ จึงค่อนข้างอยู่ในวงจำกัด ไม่แพร่หลายในตลาดหนังสือพุทธศาสนาเท่าที่ควร

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ผลิตหนังสือ ได้เป็นอันดับสุดท้ายคือ อันดับ 11 ถ้านับตามจำนวนเล่ม และเป็นอันดับ 11 เช่นกัน ถ้านับตามจำนวนชื่อเรื่อง นับว่ามีปริมาณการผลิตหนังสือ ที่น้อยมาก และน้อยที่สุด เมื่อเทียบกับแหล่งผลิตหนังสืออื่นๆ อีก 10 แห่ง ทั้งๆที่เริ่มผลิตหนังสือ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2507 และยังเป็นองค์กรทางพุทธศาสนาที่สำคัญระหว่างชาติ ตลอดจนได้รับเงินทุนอุดหนุนบางส่วนจากทางราชการ อีกด้วย แต่ก็ยังมีปัญหาต่างๆหลายประการ ที่สำคัญคือขาดแคลนเงินทุน บุคลากร ฯลฯ

จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาแต่ละแห่ง จัดพิมพ์หนังสือ ในปริมาณจำนวนมากน้อยต่างกันไป ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้ว เช่น หน่วยงานให้ความสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือ เผยแพร่ธรรมะหรือไม่ มีเงินทุนเพียงพอหรือไม่ มีผู้เขียน ผู้รวบรวมเรียบเรียง ผู้แปล ตลอดจนบุคลากรที่จัดทำต้นฉบับหนังสือ เพียงพอหรือไม่ ประเภทและเนื้อหาของหนังสือธรรมะที่พิมพ์ขึ้นเป็นที่นิยมจากผู้อ่านหรือไม่ ฯลฯ ซึ่งถ้าไม่มีปัญหาการผลิตหนังสือ มากนัก ก็จะทำให้การผลิตหนังสือ เป็นไปอย่างคล่องตัวขึ้น ซึ่งก็จะทำให้มีจำนวนการพิมพ์หนังสือเพิ่มขึ้น ดังอธิบายไว้แล้ว ในบทที่ 4 (ดู ตารางที่ 10)

นอกจากนี้สถานะของหน่วยงานก็เป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งต่อปริมาณการผลิตหนังสือ ดังจะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือ ที่ผลิตหนังสือมากที่สุดคือ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" มีสถานะเป็นมูลนิธิ แหล่งผลิตหนังสือ ที่ผลิตหนังสือ ได้เป็นอันดับ 2 มีสถานะเป็นหน่วยงานราชการ อันดับ 3, 4 เป็นมูลนิธิ อันดับ 5 เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ อันดับ 6, 7 เป็นมูลนิธิ อันดับ 8 เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ อันดับ 9 เป็นสมาคม อันดับ 10 เป็นสถานศึกษาพระอภิธรรม อันดับสุดท้ายคืออันดับ 11 เป็นองค์การไคเนต "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือ ที่มีสถานะเป็นมูลนิธิ จะมีแนวโน้มการผลิตหนังสือ ได้จำนวนมากกว่า แหล่งผลิตหนังสือที่มีสถานะอื่นๆ เช่น สมาคม องค์การ

ปีที่พิมพ์

จากผลการศึกษาก็จะเห็นว่า ปริมาณการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยได้เพิ่มขึ้นจำนวนขึ้นทุกปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 ถึง พ.ศ. 2525 และมีจำนวนการพิมพ์มากที่สุดปี 2525 (211 เล่ม) ที่เป็นปีสำคัญในประเทศไทย เพราะมีการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จึงมีหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ได้จัดพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์เนื่องในวโรกาสสำคัญนี้ เช่น "กรมการศาสนา" ได้จัดพิมพ์ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เป็นครั้งที่ 4 (จำนวน 45 เล่มจบ) ตลอดจนยังมีการตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติพระพุทธศาสนา แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี และจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาอื่นๆ อีกหลายเล่ม เช่น หนังสือนิทานธรรมะ นอกจากนี้ยังมีมูลนิธิที่เป็นแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาอีกหลายแห่งที่จัดพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ในวโรกาสนี้ เช่น "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ได้ตั้งคณะกรรมการแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาจากภาษาบาลีให้เป็นภาษาไทยให้ครบบริบูรณ์ทั้งอรรถกถาพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เป็นจำนวนหลายเล่มจบ ส่วน "มูลนิธิภูมิบาลิกิจเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ก็ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเล่ม เป็นอนุสรณ์เนื่องในวโรกาสสำคัญนี้เช่นกัน

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2525 ยังเป็นปีสำคัญสำหรับสวนโมกขพลาราม ไซยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ได้ก่อตั้งมาครบรอบ 50 ปี ดังนั้นทาง สวนโมกขพลารามจึงได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะต่างๆ เช่น "ชุดธรรมโฆส" "ชุดลออขุม" "ชุดนมนก้อ" ฯลฯ เป็นอนุสรณ์เนื่องในโอกาสนี้ ผู้มีจิตศรัทธาได้บริจาคเงินให้พิมพ์หนังสือธรรมะแจกเป็นธรรมทานบ้าง ส่วนใหญ่จัดพิมพ์ในนาม "สวนอุสมมูลนิธิ" ซึ่งรับผิดชอบดำเนินการจัดทำต้นฉบับ ตลอดจนเผยแพร่หนังสือธรรมะของ "พุทธศาสนิกชน"

แหล่งผลิตหนังสือต่างๆ ได้ทยอยจัดพิมพ์หนังสือ เพื่อเป็นอนุสรณ์เนื่องในวโรกาสสำคัญดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา หนังสือบางชุดที่มีหลายเล่มจบ เช่น พระไตรปิฎกและอรรถกถาบางเล่มก็จัดพิมพ์ภายใน พ.ศ. 2525 และจะเห็นว่าพอถึง พ.ศ. 2526 และ 2527 ปริมาณการจัดพิมพ์หนังสือ ก็ลดน้อยลงไปกว่า พ.ศ. 2525 แต่ยังมีปริมาณการพิมพ์มากกว่า พ.ศ. 2520-2524 คือ พ.ศ. 2526 จัดพิมพ์ 179 เล่ม พ.ศ. 2527 จัดพิมพ์ 175 เล่ม ส่วนช่วงระยะ พ.ศ. 2520-2524 จัดพิมพ์ 34, 40, 58, 79 และ 104 เล่มตามลำดับ

ประเภทและเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย

มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับชีวิตทางศาสนา (เลขหมู่ 294.3144) มากที่สุด จำนวน 86 เล่ม (84 ชื่อเรื่อง) ประกอบด้วยหนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" จำนวน 75 เล่ม (73 ชื่อเรื่อง) และหนังสือเกี่ยวกับ "การปฏิบัติธรรม" จำนวน 11 เล่ม (11 ชื่อเรื่อง) ซึ่งเป็นหนังสือที่แนะแนวการปฏิบัติธรรมสำหรับคนทั่วไป

จะเห็นว่ามีแหล่งผลิตหนังสือบางแห่ง มีการผลิตหนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนมากที่สุด เป็นหนังสือประเภทและมีเนื้อหาเหมือนกัน เช่น "มหามกุฏราชวิทยาลัย" และ "มูลนิธิภูมิพลโลกิยะเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" มีการจัดพิมพ์หนังสือ "อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก" จำนวนมากที่สุด เช่นกัน (57 เล่ม และ 9 เล่ม ตามลำดับ) ตลอดจน "สวนอุสมมูลนิธิ" และ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" มากที่สุดเช่นกัน (24 เล่ม และ 40 เล่ม ตามลำดับ)

นอกจากนี้แหล่งผลิตหนังสือ มีการผลิตหนังสือที่เน้นประเภทหรือมีเนื้อหาแตกต่างกันในค่านับปริมาณ เช่น แหล่งผลิตหนังสือ 2 แห่งดังกล่าวข้างต้น จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" มากที่สุด ในขณะที่ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" และ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะกับชีวิต" น้อยที่สุดเช่นกัน (1 เล่ม) "ฝ่ายปริยัติภรณ์ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" และ "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก" จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับสังคม" น้อยที่สุดเช่นกัน (1 เล่ม) ในขณะที่ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "พุทธศาสนากับสังคม" มากที่สุด (8 เล่ม) หรือ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" และ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "การจาริกแสวงบุญ" น้อยที่สุดเช่นกัน (1 เล่ม) ในขณะที่ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯที่เกี่ยวข้อง" จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "การจาริกแสวงบุญ" มากที่สุด (13 เล่ม)

จากผลการศึกษาจะเห็นว่า แหล่งผลิตหนังสือ แต่ละแห่ง มีการผลิตหนังสือเหมือน หรือแตกต่างกันไปทั้งประเภทและเนื้อหา ทั้งนี้มีเหตุปัจจัยที่สำคัญ เช่น สถานะของหน่วยงาน วัตถุประสงค์ นโยบายของแหล่งผลิตหนังสือ แต่ละแห่ง

ทั้งนี้ประโยชน์จากการศึกษาปริมาณ ประเภท และเนื้อหาของหนังสือฯ ประการหนึ่งคือ บรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย (ภาคผนวก ค) ที่ใช้เป็นคู่มือในการคัดเลือกหนังสือพุทธศาสนาของบรรณารักษ์ ระเบียบhusสามเณร หรือผู้สนใจทั่วไป

โรงพิมพ์

จากสรุปผลการวิจัยจะเห็นว่า ได้มีการใช้โรงพิมพ์หลายแห่ง (ประมาณ 47 แห่ง) ในการจัดพิมพ์หนังสือฯ ตามขอบเขตของการวิจัยนี้ มีโรงพิมพ์ซึ่งมีความสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาหลายแห่ง ซึ่งจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาจำนวนมาก ได้แก่ โรงพิมพ์การศาสนาซึ่งเป็นโรงพิมพ์ของหน่วยงานราชการ ตลอดจนโรงพิมพ์ของมูลนิธิ 3 แห่ง ได้แก่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุฯ และโรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสันติ นอกจากนี้ยังมีโรงพิมพ์ของเอกชนซึ่งจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาจำนวนมากอีกหลายแห่ง ที่สำคัญเช่น การพิมพ์พระนคร โรงพิมพ์อักษรสมัย เป็นต้น

จะเห็นว่า โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งเป็นโรงพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาซึ่งเก่าแก่ที่สุด ยังคงเป็นโรงพิมพ์ที่มีความสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

การจัดพิมพ์หนังสือฯ

มีแหล่งผลิตหนังสือฯ 7 แห่ง ที่มีการจัดพิมพ์หนังสือฯ ให้เสมอ เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง สถานศึกษาพระอภิธรรม 1 แห่ง และ มูลนิธิอีก 4 แห่ง ซึ่งล้วนมีการผลิตหนังสือฯ ทั้งแจกเป็นธรรมทาน และจำหน่าย ถ้ามีผู้อ่านยังคงต้องการหนังสือฯ นั้นๆ อยู่ และหน่วยงานมีเงินทุนเพียงพอที่จะมีการจัดพิมพ์ฯ ให้เพิ่มเติม

มีแหล่งผลิตหนังสือฯ 4 แห่ง ที่มีการจัดพิมพ์หนังสือฯ ให้ไม่บ่อยนัก คือ "ฝ่ายปฏิบัติปกรณัม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการที่มีการพิมพ์หนังสือ ตามโครงการต่างๆที่กำหนดไว้ในปีงบประมาณเท่านั้น การจัดพิมพ์ฯ จึงไม่คล่องตัวนัก และยังมีการแจกเป็นธรรมทานเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีสมาคม 1 แห่ง องค์กร 1 แห่ง และมูลนิธิอีก 1 แห่ง คือ "มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ซึ่งมีสถิติการจัดพิมพ์หนังสือฯ ให้ไม่บ่อยนัก เพราะมีปัญหาด้านขาดแคลนเงินทุน ตลาดการจำหน่าย หนังสือฯ ไม่เป็นที่นิยม เป็นต้น การจะพิมพ์หนังสือฯ มากน้อยอย่างไร ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น มีเงินทุนเพียงพอหรือไม่ ความนิยมของผู้อ่านต่อหนังสือฯ ว่ามีมากน้อยประการใด เป็นต้น

จากผลการศึกษาในการอภิปรายผลนี้ จะเห็นว่างานวิจัยนี้สอดคล้องกับ
แนวเหตุผลที่ว่า ในระยะระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 มีการผลิตหนังสือพุทธศาสนา-
ภาษาไทยจำนวนมาก หลายรูปแบบ คำนประภท และเนื้อหาของหนังสือพุทธศาสนา-
ภาษาไทย ตลอดจนกลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย นโยบายต่างๆในการผลิตหนังสือพุทธศาสนา-
ภาษาไทย จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาแต่ละแห่ง ซึ่งมี
ทั้งหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สถานศึกษาพระอภิธรรม สมาคม
องค์การ และ มูลนิธิทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นว่า

หน่วยงานราชการคือ "ฝ่ายปริยัติปกรณ กongsasnsitkha kramkarsasana"
มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก หนังสือคู่มือ แบบเรียนพระปริยัติธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณร
ตลอดจนจัดพิมพ์หนังสือธรรมะต่างๆสำหรับประชาชนทั่วไป และเยาวชน เป็นต้น

สถาบันการศึกษาของสงฆ์ 2 แห่ง คือ "สภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัย"
มีการจัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนทางพุทธศาสนา หนังสือธรรมะทั่วไป หนังสือนิทาน
นวนิยายอิงธรรมะสำหรับผู้สนใจทั่วไป เป็นต้น และ "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" มีการ
จัดพิมพ์หนังสือธรรมะทั่วไป แบบเรียนพระปริยัติธรรมบ้าง แต่ผลิตหนังสือได้น้อยกว่า
สถาบันการศึกษาของสงฆ์แห่งแรก

สถานศึกษาพระอภิธรรม คือ "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" ส่วนใหญ่จัดพิมพ์หนังสือ
หลักสูตรพระอภิธรรม หนังสือคู่มือ หนังสืออ้างอิงทางคานพระอภิธรรม เป็นต้น

สมาคมพุทธศาสนาระดับชาติ คือ "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" มีการจัดพิมพ์
หนังสือพุทธศาสนาทั่วไป รายงานของพุทธสมาคมฯ เป็นต้น

องค์การพุทธศาสนาระหว่างชาติ คือ "องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก"
มีการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะทั่วไป รายงานการประชุมของ องค์การ พ.ศ.ล. บันทึก-
เหตุการณ์ต่างๆ เป็นต้น แต่มีแนวโน้มจะผลิตหนังสือได้น้อยลงกว่าก่อน พ.ศ. 2520

มูลนิธิทางพุทธศาสนาอีก 5 แห่ง มีการผลิตหนังสือพุทธศาสนาแตกต่างกันไปดังนี้

"มหามกุฏราชวิทยาลัย" ส่วนใหญ่มีการจัดพิมพ์หลักสูตร แบบเรียนบาลี นักธรรม
ธรรมศึกษา แบบประกอบ ที่ใช้ในการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และยังมี
การจัดพิมพ์พระคัมภีร์บาลี อรรถกถา ปกรณ์พิเศษ หนังสือธรรมะต่างๆไป เป็นต้น

"สวนอศมมูลนิธิ" มีการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะทั่วไป ทั้งที่เป็นข้อเขียน หรือ
ธรรมบรรยายของพุทธทาสภิกขุ จัดทำสำหรับผู้สนใจทางพุทธศาสนาโดยทั่วไป

"มูลนิธิภูมิพลโลกิยเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา" ส่วนใหญ่จะจัดพิมพ์พระคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษ โยชนา ฯลฯ ซึ่งปริวรรต แปลมาจากอักษรโบราณท้องถิ่น อักษรขอม หรือบาลี ที่จารึกในพระคัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ฯลฯ เป็นที่น่าสังเกตว่า "มหามกุฏราชวิทยาลัย" จะพิมพ์พระคัมภีร์พุทธศาสนาเช่นกัน แต่ไม่ได้จัดทำอย่างละเอียดถึงประเภทย่อยๆ ของพระคัมภีร์ ซึ่งมีหลายประเภท ที่จารึกด้วยภาษาโบราณต่างๆ ดังกล่าว

"มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือธรรมะทั่วไป เช่น เกี่ยวกับหลักการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน พุทธภาษิต นิตานคคิธรรม ฯลฯ

"พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวข้อง" จัดพิมพ์หนังสือธรรมะทั่วไป ซึ่งแนะนำการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน

จะเห็นว่าแหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่ง มีการจัดพิมพ์ผลงานของผู้เขียนบางคนเป็นจำนวนมาก (ดูตารางที่ 26) เช่น "อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือฯ ของพระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ เป็นส่วนใหญ่ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือฯ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นส่วนใหญ่ "สวนดุสิตมูลนิธิ" จัดพิมพ์หนังสือฯ ของพุทธทาสภิกขุ เป็นส่วนใหญ่ "มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย" จัดพิมพ์หนังสือฯ ของพระอุครคณาภิรักษ์ (ภิกขุวิฑูโร ภูฑู) เป็นส่วนใหญ่ หรือ "พุทธสถานสันติอโศก กับมูลนิธิฯ และสมาคมฯ ที่เกี่ยวข้อง" จัดพิมพ์หนังสือฯ ของพระโพธิรักษ์ เป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้เขียนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นพระภิกษุที่นอกจากจะมีบทบาทในหน่วยงานต่างๆ ดังกล่าว เช่น ในฐานะผู้ก่อตั้ง แล้วก็ยังเป็นผู้ที่มีความรู้ทางพุทธศาสนา จึงได้อุทิศตนเพื่อเผยแพร่ธรรมะโดยวิธีการต่างๆ เช่น การเขียนคำรับคำรทางพุทธศาสนา การบรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม ฯลฯ แล้วมีผู้นำมารวบรวม เรียบเรียงเพื่อจัดพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่พุทธศาสนา

นอกจากนี้ หนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 มีหลากหลายประเภทและเนื้อหาดังกล่าวก่อนแล้ว ซึ่งสรุปได้ว่า มีทั้งงานเขียนงานรวบรวม เรียบเรียง หรืองานแปล อันเป็นผลงานของผู้เขียนทั้งในอดีตและปัจจุบันที่สำคัญเช่น ผลงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทาง "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ได้จัดพิมพ์ผลงานพระนิพนธ์ของพระองค์เผยแพร่มาตั้งแต่ พ.ศ. 2437 จนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นแบบเรียนพระปริยัติธรรมที่กำหนดไว้ให้พระภิกษุสามเณรใช้ศึกษา นอกจากนี้ หนังสือหลักสูตรพระอภิธรรมปิฎกหลายชื่อเรื่อง

ซึ่งเป็นผลงานแปล เรียบเรียงของพระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ที่มีการเริ่มจัดพิมพ์ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2492 และยังคงมีการจัดพิมพ์เผยแพร่ถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการ จัดพิมพ์ผลงานของนักเขียนหนังสือพุทธศาสนาอื่นๆ เพิ่มขึ้น เช่น พุทธทาสภิกขุ พระราชา- วรमुณี (ประยูรธ ปรชุตโต) พระครูทิศาลธรรมโกศล (แพรเชื้อไม้ หรือ หลวงคา) พระโสภณคณาภรณ์ (ระแวม จิตญาโณ) พระโพธิวิรักษ์ ฯลฯ นักเขียนที่เป็นคฤหัสถ์ เช่น สุชีพ ปุญญานุภาพ วสิน อินทสระ ประณีต ก้องสมุทร ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาหลายประเภท โดยมีการนำเสนอ ในรูปแบบของนวนิยาย นิทาน เรื่องสั้น บทความ สารคดี บันเทิงคดี ตลอดจนร้อยกรอง ทั้งที่เป็นกลอนเปล่า กวีนิพนธ์ โคลง เป็นต้น เพิ่มขึ้นกว่าสมัยก่อนๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ระยะเวลาปัจจุบัน หนังสือพุทธศาสนาของแหล่งผลิตหนังสือต่างๆ จะมีการรวบรวมเรียบเรียงจากธรรมบรรยาย ปาฐกถาธรรม จัดพิมพ์เผยแพร่เพิ่มขึ้น เช่น หนังสือธรรมะบางส่วนของ พุทธทาสภิกขุ กิตติวีฑูโธ กิณฑุ พระราชาวรมุณี (ประยูรธ ปรชุตโต) พระโพธิวิรักษ์ ฯลฯ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะมีการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะใน รูปแบบนี้อย่างแพร่หลาย ซึ่งต่างจากสมัยอดีต ที่หนังสือธรรมะส่วนใหญ่จะเป็นการแต่ง การ รวบรวม เรียบเรียง หรือแปลเป็นเล่ม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องเวลา ทั้งนี้ เพราะการเขียนหนังสือ ตำราต่างๆทางพุทธศาสนา จะต้องอาศัยเวลาศึกษาค้นคว้าเป็น อย่างมาก จึงไม่เป็นการสะดวก ตลอดจนการแข่งขันกันตลาดการจำหน่ายหนังสือพุทธ- ศาสนาในปัจจุบันมีมากขึ้น ทั้งแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาต่างๆในอดีต และ ปัจจุบัน ตลอดจนโรงพิมพ์ สำนักพิมพ์เอกชน ฯลฯ จึงต้องมีการผลิตหนังสือพุทธศาสนาใหม่ๆเพิ่มขึ้น แต่ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการรวบรวมจากธรรมบรรยายต่างๆ ของผู้มีคุณวุฒิทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้อ่านทั่วไป

ผลการศึกษาครั้งนี้ ยังแสดงถึงความหลากหลายในการผลิตหนังสือพุทธศาสนา มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะมีเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น การที่พุทธศาสนาเป็น ศาสนาประจำชาติไทย ประชาชนในชาติส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนถึงร้อยละ 90 ดังนั้นจึง มีความนิยมพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาทั้งจำหน่าย และแจกเป็นธรรมทานในโอกาสต่างๆ เช่น งานศพ งานมงคล เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าเทคโนโลยีการพิมพ์ สื่อสาร- มวลชน การศึกษา การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างชาติ ทำให้หนังสือพุทธศาสนา ภาษาไทย มีการขยายตัวทั้งรูปแบบ ประเภท และเนื้อหา ตามที่ผู้วิจัยได้ตั้งแนวเหตุผล ไว้ดังกล่า

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ทำให้ทราบถึงปัญหาต่างๆของแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาแต่ละแห่ง ตลอดจนปัญหาทั่วไปที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ซึ่งผู้วิจัยขอให้ข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ควรมีการสนับสนุนด้านเงินทุน หรืองบประมาณเพิ่มขึ้น เพราะจากการวิจัยพบว่าแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาขาดแคลนเงินทุน งบประมาณมากที่สุด จึงควรมีวิธีการหาเงินทุน หรืองบประมาณของแต่ละหน่วยงาน เช่น

1.1 ควรมีการประชาสัมพันธ์เพื่อขอรับเงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาที่เป็นเอกชน บริษัทห้างร้านต่างๆ ตลอดจนองค์กรการกุศลต่างๆ เพื่อนำเงินทุนเหล่านั้นมาใช้ในการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาเผยแพร่

1.2 แหล่งผลิตหนังสือแต่ละแห่งควรจัดตั้งทุนนิธิ หรือกองทุนพิเศษเพื่อใช้เป็นทุนสำรอง หรือทุนหมุนเวียนในการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนา

1.3 ควรจะจัดพิมพ์หนังสือจำหน่ายก๊วยเพื่อเพิ่มทุนในการพิมพ์หนังสือ

2. ควรมีการปรับปรุงวิธีการผลิตหนังสือพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ดังนี้

2.1 ด้านการบริหารงาน * จากผลการวิจัยพบว่า แหล่งผลิตหนังสือบางแห่งมีปัญหาการบริหารขาดการประสานงานที่ดี ทำให้การผลิตหนังสือมีปัญหาตามมา เช่น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ที่มีหน่วยงานย่อยๆในสังกัดที่ต่างก็ผลิตหนังสือของตนเองเผยแพร่ หลายหน่วยงาน แต่ไม่มีการประสานงานกัน จึงขอเสนอแนะว่า แหล่งผลิตหนังสือควรจัดระบบการบริหารให้มีหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางในการผลิตหนังสือ แม้จะแบ่งย่อยการผลิตหนังสือไปตามหน่วยงานต่างๆ การมีศูนย์กลางเพื่อทำหน้าที่ประสานงาน ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในงานบางอย่าง หรือลดต้นทุนในการผลิตหนังสือ โดยหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางอาจดูแลในด้านต่างๆ เช่น เงินทุน การจัดทำต้นฉบับ การพิมพ์ เป็นต้น

* อาจจะศึกษาระบบการบริหารงาน ตลอดจนการผลิตหนังสือ ของหน่วยงานอื่นๆ ที่มีการผลิตหนังสือค่อนข้างมีประสิทธิภาพ เช่น การผลิตหนังสือ ของกรมการศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หรือ กลุ่มชาวอโศก

2.2 คำนึงถึงผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง หรือ ผู้แปล

- ไม่ควรคำนึงถึงรายได้ หรือค่าตอบแทน แต่ควรคำนึงถึงการเผยแพร่ธรรมะเป็นธรรมทานเป็นหลัก เพื่อให้มีการผลิตงานด้านหนังสือพุทธศาสนาที่มีคุณภาพยิ่งขึ้น *

- ควรมีการจัดประชุม หรือสัมมนา ว่าด้วยการเขียน การแต่ง การรวบรวม เรียบเรียง หรือแปลหนังสือพุทธศาสนา โดยอาจจะเชิญบรรณานักเขียนหนังสือทางคัมภีร์ พุทธศาสนา ผู้มีความรู้ความชำนาญมาร่วมงานด้วย เพื่อจะได้ทราบถึงปัญหาต่างๆ เพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุง ให้มีการเขียนหนังสือพุทธศาสนาที่มีคุณภาพ และควรจะมีการจัดพิมพ์เอกสารการประชุม หรือการสัมมนาเผยแพร่ด้วย

2.3 ควรมีการปรับปรุงเนื้อหาหนังสือพุทธศาสนา ซึ่งสรุปผลจากการวิจัย ดังนี้

- จากผลการวิจัยพบว่า มีการจัดพิมพ์หนังสือๆ เกี่ยวกับชีวิตทางศาสนา มากที่สุด ซึ่งเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะกับชีวิต และการปฏิบัติธรรม ที่นำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตสำหรับบุคคลทั่วไป จึงควรมีการปรับปรุงเนื้อหาของหนังสือแนวนั้นให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันยิ่งขึ้น

- พบว่ายังมีการพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาในบางประเภท หรือในบางเรื่อง น้อย ซึ่งจากการวิจัยครั้งนี้ มีหนังสือพุทธศาสนาที่จัดพิมพ์เพียง 1 ชื่อเรื่อง จำนวนหนึ่ง เช่น หนังสือ นามานุกรมพระสูตร หนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติของสงฆ์ พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ หรือ หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นต้น จึงควรมีการเพิ่มการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาในประเภท และเรื่องซึ่งมีการจัดพิมพ์น้อย นอกจากนี้ควรมีการจัดพิมพ์เรื่องอื่นๆทางพุทธศาสนา ที่ไม่ปรากฏว่ามีการจัดพิมพ์ (ตามผลการวิจัยครั้งนี้) เช่น เรื่องราวชาดกต่างๆ ชีวประวัติภิกษุณี พุทธสาวิกา ฯลฯ

---

* ผลการศึกษาพบว่า การผลิตหนังสือของกลุ่มชาวอีสานมีประสิทธิภาพ เพราะงานทุกขั้นตอนของการผลิตหนังสือ ใช้แรงงานอาสาสมัครที่มีทั้งบรรพชิต และฆราวาส ซึ่งเป็นนักปฏิบัติธรรม จึงไม่มีการเน้นถึงรายได้ค่าตอบแทนที่เป็นเงิน หรือโลกธรรมอันมีลาภ ยศ สรรเสริญ แต่ใช้ธรรมะเป็นหลักในการทำงาน คือระบบบุญนิยม ซึ่งเน้นการเสียสละตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนการมีนโยบายสำคัญในการเผยแพร่ธรรมะ โดยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก

- จากผลการวิจัยพบว่า แหล่งผลิตหนังสือบางแห่งมีการผลิตหนังสือ หนังสือพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาเป็นวิชาการ หรือยากเกินไปสำหรับบุคคลทั่วไป ทำให้หนังสืออยู่ในวางจำกัด และตลาดการจำหน่ายหนังสือไม่คึกคัก มีผู้อ่านเฉพาะผู้รู้ หรือนักวิชาการผู้สนใจเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่แปลมาจากภาษาบาลี ภาษาโบราณท้องถิ่น ฯลฯ เช่น พระคัมภีร์พุทธศาสนา หนังสือหลักสูตรพระอภิธรรม ฯลฯ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะว่า ควรมีการให้ผู้อ่านธรรมะอย่างค้ำชูเรียบเรียง ถ่ายทอดให้เป็นสำนวนไทย ให้คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้ง่าย แต่ต้องให้ตรงตามความหมายตามคำสอนทางพุทธศาสนาในภาษาบาลีที่เป็นต้นฉบับเดิม

ผู้วิจัยเห็นว่า หนังสือธรรมะสำหรับบุคคลทั่วไป ควรจะเป็นหนังสือที่อธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามพุทธวจนะอย่างถูกต้อง ใช้ภาษาหรือสำนวนที่กะทัดรัด เข้าใจได้ง่าย ไม่ยากเกินไป แค่มีสาระ มีเหตุผล ผล น่าสนใจ ชวนให้ติดตาม ไม่มีศัพท์ หรือสำนวนบาลีมากนัก ถ้ามีศัพท์เหล่านั้นก็ควรจะให้คำอธิบายด้วย

2.4 ควรมีการปรับปรุงคำรูปเล่มหนังสือ และ ส่วนประกอบอื่นๆของหนังสือ เพราะจากผลการวิจัยพบว่า ยังมีข้อบกพร่องอยู่ จึงควรมีการปรับปรุงดังนี้

- ปรับปรุงคุณภาพการพิมพ์ ตัวพิมพ์ ตัวอักษรให้ชัดเจน สวยงาม การวางรูปหน้า การแบ่งคอลัมน์ควรให้ถูกต้อง ชัดเจน เหมาะแก่สายตา ควรมีการพิสูจน์อักษรอย่างพิถีพิถัน และในปัจจุบัน ควรมีการนำเทคนิคการพิมพ์แบบใหม่ด้วย เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือเทคโนโลยีด้านการพิมพ์ที่ทันสมัยมาใช้ สำหรับการพิมพ์หนังสือพุทธศาสนา เพราะจะเป็นการประหยัดหน้ากระดาษ สำหรับหนังสือที่มีเนื้อหามาก ทำให้มีรูปเล่มกะทัดรัด และยังประหยัดเวลาในการพิมพ์ ทำให้การพิมพ์หนังสือรวดเร็วขึ้น ตัวอักษรคมชัด ให้อรรถาธิบายมากกว่าการพิมพ์ธรรมดา

- กระดาษพิมพ์หนังสือ ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพดี เช่น กระดาษปอนด์ กระดาษอาร์ต ฯลฯ ใช้ปกอ่อนสำหรับหนังสือทั่วไป ใช้ปกแข็งสำหรับหนังสืออ้างอิง

- ควรมีภาพประกอบ หรือภาพปกหนังสือด้วย เพราะจากผลการวิจัยพบว่า หนังสือส่วนใหญ่ไม่มีภาพประกอบ หรือภาพปกของหนังสือ แต่อย่างไร เพื่อให้หนังสือเป็นที่น่าสนใจ จึงควรมีภาพประกอบ หรือภาพปกหนังสือ ที่ชัดเจน สวยงาม ควรมีทั้งภาพวาดและภาพถ่าย และควรมีภาพสี่สีด้วย ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะของ เจริญชัย สิริภาพร (2509) เกี่ยวกับการปรับปรุงรูปเล่มหนังสือพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

- การเขียนเล่มควรมีความประณีต เรียบร้อย แข็งแรงทนทาน ไม่ชำรุดง่าย

- แหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่ง ถ้ามีเงินทุน งบประมาณเพียงพอ ก็ควรจะมีบุคลากรฝ่ายศิลป์ทำหน้าที่ออกแบบรูปเล่มหนังสือฯ ด้วย โดยเฉพาะแหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีโรงพิมพ์เป็นของตนเอง

- แหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่ง เช่น "ฝ่ายปฏิบัติปกรณัม กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา" และ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" จะผลิตหนังสือฯ โดยคำนึงถึงปริมาณของหนังสือฯ มากกว่าคุณภาพของรูปเล่ม ทั้งนี้เพราะต้องแจกหนังสือฯ เป็นธรรมทานจำนวนมาก หรือเพื่อให้หนังสือฯ มีราคาถูก ผู้วิจัยเห็นว่า แหล่งผลิตหนังสือฯ ควรจะคำนึงถึงคุณภาพของรูปเล่มหนังสือฯ ให้ประณีตกว่าเดิม ถ้ามีเงินทุน หรืองบประมาณเพียงพอ เช่น การออกแบบปกให้สวยงาม เดิมที่ใช้กระดาษพิมพ์หนังสือฯ ควรจะพิจารณาใช้กระดาษปกนึ่งซึ่งมีคุณภาพดีกว่าพิมพ์หนังสือฯ

ส่วนประกอบอื่นๆของหนังสือฯ ที่ควรจะต้องปรับปรุง มีดังนี้

- ควรมีส่วนประกอบต่างๆของหนังสือฯ ถ้าจำเป็นต้องมีควรจัดทำด้วยเพื่อความสมบูรณ์ของหนังสือฯ เช่น แผนภูมิ แผนที่ แผนที่ ภาคผนวก ฯลฯ

- ควรจัดทำคู่มือช่วยค้น * ด้วย เช่น สารบัญ วรรชนี หรือปทานุกรมท้ายเล่ม ให้ผู้อ่านคนเรื่องราวภายในเล่มได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ควรมีอภิธานศัพท์บาลี ศัพท์เฉพาะในทางธรรมะซึ่งมีเป็นอันมาก โดยควรมีการอ้างอิงถึงพระไตรปิฎกด้วยว่านำมาจากฉบับใด เล่มใดบ้าง หรือมีการอ้างอิงถึงพระคัมภีร์ต่างๆ เช่น อรรถกถาฎีกา ปกรณัมพิเศษ ฯลฯ เพื่อช่วยให้อ่านสามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิง ในการค้นความหมายของคำศัพท์อย่างถูกต้อง

- ควรมีการจัดทำบรรณานุกรม และเอกสารอ้างอิงอย่างถูกต้องตามแบบแผนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อความน่าเชื่อถือ และเป็นแนวทางการค้นคว้าสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาในรายละเอียดอย่างลึกซึ้งต่อไป

---

* ดูตัวอย่างจากหนังสือ "ชุดธรรมโฆสณ" ของพุทธศาสนิกชน ซึ่งมีการจัดทำสารบัญ วรรชนีท้ายเล่มอย่างละเอียด หรือดูจาก พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ซึ่งมีปทานุกรมคำศัพท์ท้ายเล่ม และมีสารบัญค้นเรื่องอย่างละเอียดรวมเป็นเล่มต่างหาก ฯลฯ

- ควรมีการขอ "เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ" (International Standard Book Number หรือ ISBN) สำหรับหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยทุกครั้งที่จะจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ ในประเทศไทยหอสมุดแห่งชาติมีโครงการจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ โดยรวบรวมหนังสือที่ผลิตขึ้นในประเทศไทยด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ ผู้จัดพิมพ์หนังสือต้องติดต่อกับหอสมุดแห่งชาติ เพื่อขอเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ นอกจากนี้หอสมุดแห่งชาติยังจัดทำคู่มือกำหนดเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือแก่ผู้จัดพิมพ์ด้วยเท่ากับเป็น "ชื่อหนังสือ" ของหนังสือทั่วโลก มีประโยชน์ในการอ้างอิงหนังสือชื่อเรื่องนั้นๆ ในการขอซื้อ แลกเปลี่ยน ตรวจสอบ ทำบัญชี หรือขอใช้ โดยเฉพาะการบริการหนังสือระหว่างประเทศ และยังเป็นการยกฐานะการพิมพ์หนังสือในประเทศให้มีความมาตรฐานเหมือนกับนานาชาติอีกด้วย (หอสมุดแห่งชาติ ม.ป.ป. : 1-5)

- แหล่งผลิตหนังสือบางแห่ง ซึ่งไม่มีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง นับว่าเป็นปัญหาประการหนึ่ง ดังนั้นถ้าเป็นไปได้ หากแหล่งผลิตหนังสือฯ มีเงินทุน หรือบุคคลากรเพียงพอ และไม่สิ้นเปลืองเกินไป ตลอดจนมีความพร้อม แหล่งผลิตหนังสือฯ ควรจะมีโครงการจัดสร้างโรงพิมพ์ของตนเอง เพื่อความสะดวกในการจัดพิมพ์หนังสือ และควรจะรับงานพิมพ์ ที่มีผู้มาจ้างพิมพ์ด้วย เพื่อเป็นการหารายได้เพิ่มขึ้น

แหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่งซึ่งมีโรงพิมพ์เป็นของหน่วยงานตนเอง แต่จัดพิมพ์หนังสือได้ล่าช้าจึงควรมีการปรับปรุงด้านอุปกรณ์การพิมพ์ บุคคลากร ฯลฯ ตลอดจนควรนำเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่มาใช้ เพื่อให้มีการพิมพ์ที่มีประสิทธิภาพขึ้น

2.5 ผลจากการวิจัยพบว่าแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาหลายแห่งมีปัญหาด้านการเก็บสถิติการพิมพ์หนังสือยังไม่เป็นระบบที่ดี เพราะมีแหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่งไม่ให้ความสำคัญในการลงรายละเอียดทางบรรณานุกรม และบางแห่งก็ไม่มีผู้จัดทำ หรือไม่เก็บหลักฐานการพิมพ์แต่อย่างใด ซึ่งนอกจากทำให้แหล่งผลิตหนังสือฯ แต่ละแห่งขาดหลักฐานการพิมพ์ที่จะค้นคว้าแล้ว ยังทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมบรรณานุกรมแห่งชาติ ดังนั้นการจัดพิมพ์หนังสือทุกครั้ง แหล่งผลิตหนังสือฯ แต่ละแห่งควรลงรายละเอียดทางบรรณานุกรมของหนังสือให้ครบถ้วน ได้แก่ ชื่อผู้แต่ง ผู้รวบรวม หรือผู้แปล สถานที่พิมพ์ โรงพิมพ์ หรือสำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ ฯลฯ รวมถึงสถิติการพิมพ์หนังสือ เช่น ครั้งที่พิมพ์ ปีพุทธศักราชที่พิมพ์ครั้งก่อนๆ ควรมีให้ครบ และจำนวนหนังสือที่พิมพ์ เพื่อสะดวกต่อการอ้างอิง การทำบรรณานุกรม การทำบัตรรายการ และการพิมพ์บัตรรายการหนังสือ (บัตรหลัก) ไว้ด้านหลังของหน้าปกในหนังสือด้วย

2.6 แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่มีการผลิตวารสารพุทธศาสนาคือ ควรจะมีการปรับปรุงในด้านต่างๆ เช่น เนื้อหา รูปเล่ม ฯลฯ ให้น่าสนใจยิ่งกว่าเท่าที่จัดทำในปัจจุบันนี้ เช่น วารสาร ธรรมจักร พุทธรักษา ฯลฯ

3. ควรมีการส่งเสริมการผลิตหนังสือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ดังนี้

3.1 หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สำนักเรียน-พระปริยัติธรรม สมาคม องค์การ มูลนิธิ ตลอดจน กลุ่ม คณะ ชุมชน หรือ ชมรมต่างๆ ทางพุทธศาสนา รวมถึงสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ที่เผยแพร่ธรรมะด้วยวิธีการต่างๆ ควรจะให้ความสำคัญในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาเผยแพร่ด้วย

แหล่งผลิตหนังสือฯ บางแห่ง (ตามงานวิจัยนี้) ที่ไม่ให้ความสำคัญในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาเพื่อเผยแพร่ธรรมะเท่าใดนัก เช่น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" หรือ "พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย" ก็ควรจะมีนโยบายให้ความสำคัญในการผลิตหนังสือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นด้วย

3.2 จากผลการวิจัยพบว่า ยังมีการผลิตหนังสือพุทธศาสนาบางประเภทน้อย จึงควรมีการผลิตหนังสือพุทธศาสนาประเภทต่างๆ เพิ่มขึ้น ดังนี้

- หนังสืออ้างอิง เช่น พจนานุกรม นามานุกรม หนังสือคู่มือ ครรชนี บรรณานุกรม ทำเนียบนาม ฯลฯ
- หนังสือวิชาการ ตำราเรียนทางพุทธศาสนาสำหรับการศึกษา ค้นคว้าทางพุทธศาสนา หรือการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร หรือผู้สนใจทั่วไป ตลอดจนนักศึกษาทางพุทธศาสนา
- หนังสือประเภทเรื่องสั้น นิทาน นวนิยาย กวีนิพนธ์ ตลอดจนบท ร้อยกรองทางพุทธศาสนา
- หนังสือเล่มขนาดเล็กๆ เพื่อเป็นคู่มือสำหรับผู้เริ่มศึกษาธรรมะ *

* ควรมีรูปเล่มกะทัดรัด ขนาด 32 หน้าอก โดยอาจจะรวบรวมเรื่องราวทางพุทธศาสนาอย่างสั้นๆ แต่มีสาระ ทั้งในเรื่องพุทธประวัติ หลักธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา และแนวการปฏิบัติธรรม ฯลฯ ตลอดจน พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม หรือ กวีนิพนธ์ทางพุทธศาสนา ที่มีการรวบรวมไว้มากจัดพิมพ์เผยแพร่

- หนังสือพุทธศาสนาสำหรับเด็ก หรือเยาวชน ค่อนข้างจะมีการผลิตน้อย จึงควรส่งเสริมให้มีการผลิตเพิ่มขึ้น เช่น นิทานคติธรรม หนังสือภาพ หรือการ์ตูนที่เป็นเรื่องชาดก พุทธประวัติ พุทธสาวก พุทธสาวิกา ฯลฯ ซึ่งแสดงถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรมต่างๆ ฯลฯ ควรจะเขียนให้อ่านง่าย เน้นภาพประกอบให้น่าสนใจ สวยงาม ประณีต

3.3 ควรมีการส่งเสริมการศึกษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ทั้งในฝ่ายบรรพชิต เช่น การศึกษาพระปริยัติธรรมในสถาบันการศึกษาของสงฆ์ สถานศึกษาพระปริยัติธรรมต่างๆ ตลอดจน สถาบันการศึกษาในฝ่ายคฤหัสถ์ โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา ฯลฯ เพื่อให้มีการเขียน เรียบเรียง แปลคำรับคำราททางพุทธศาสนา ตลอดจนส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น เช่น การเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ถ้ามีการเรียนการสอนแนววิเคราะห์ วิจัยรณ ทำรายงานจากหนังสือที่เรียน หรือหนังสืออื่นๆ ก็จะเป็นการดียิ่ง ส่วนการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในระโยค ป.ธ. 9 นั้น ถ้ามีภาคนิพนธ์เพิ่มด้วย ก็จะทำให้การศึกษาแผนกนี้มีหนังสือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ การศึกษาระดับมหาบัณฑิต (ปริญญาโท) ฝ่ายคฤหัสถ์ในสาขาวิชาศาสนา หรือปรัชญา ทางมหาวิทยาลัย หรือศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยควรจะคัดเลือกวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยซึ่งมีคุณค่า และน่าสนใจจัดพิมพ์เผยแพร่ ในบางโอกาสด้วย

3.4 ควรมีการส่งเสริมการแปลหนังสือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น ดังนี้

- ส่งเสริมการชำระ แปลพระคัมภีร์พุทธศาสนาต่างๆ เช่น อรรถกถาฎีกา ปกรณ์พิเศษ ฯลฯ จากภาษาบาลี หรือจากตัวอักษรขอม จากอักษรโบราณท้องถิ่นต่างๆ อาทิ อักษรลานนา อักษรธรรม ฯลฯ (ที่จารึกในคัมภีร์โบราณ สมุดข่อย เป็นต้นฉบับตัวเขียน) ให้เป็นภาษาไทย เพื่อธำรงรักษา และเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนา แต่เนื่องจากปัจจุบันหาผู้รู้ภาษาเหล่านั้นน้อยลง จึงควรมีการฝึกสอนให้มีผู้รู้อักษรขอม อักษรโบราณท้องถิ่นให้มากขึ้น และควรมีการฝึกฝนผู้รู้ภาษาบาลี เช่นกัน ซึ่งเป็นภาษาที่สำคัญในการศึกษาพุทธศาสนาให้ถูกต้อง เพราะพุทธวจนะในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่จะบันทึกด้วยภาษาบาลี การฝึกฝนค่านภาษาเหล่านี้ อาจจะทำให้สถาบันการศึกษาของสงฆ์ หรือสถานศึกษาพระปริยัติธรรมต่างๆ ดำเนินการร่วมมือกันกับหน่วยงานที่ดำเนินงานด้านนี้

การชำระ แปลพระคัมภีร์พุทธศาสนา คือ "มูลนิธิภูมิพลโลกิยเพื่อการค้าทาง-
พระพุทธศาสนา" อย่างจริงจัง

- ควรส่งเสริมการแปลหนังสือพุทธศาสนาที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษหรือ
ภาษาต่างประเทศอื่นๆ ซึ่งมีการผลิตเป็นจำนวนมาก * ให้เป็นภาษาไทย เพื่อที่จะได้
ทราบทัศนะของชาวต่างประเทศที่มีต่อพุทธศาสนา หน่วยงานที่ควรทำหน้าที่นี้ควรจะ
เป็นสถาบันการศึกษาของสงฆ์ หรือมูลนิธิทางพุทธศาสนา ฯลฯ ที่มีผู้แปลหรือเงินทุนพอ

- ควรส่งเสริมการแปลหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยที่มีคุณค่า เช่น
ผลงานค่านหนังสือของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พุทธศาส-
ถิกขุ พระราชาวรมณี (ประยูรค์ ปญฺญโค) ฯลฯ เป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษา-
ต่างประเทศอื่นๆ เพื่อเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังต่างประเทศ หน่วยงานที่ควร
ทำหน้าที่นี้คือ แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ผลิตหนังสือฯ ของนักเขียนนั้นๆ

ทั้งนี้เพื่อมิให้มีการแปลหนังสือ พระคัมภีร์ต่างๆทางพุทธศาสนาถึงกล่าว
ข้างคนชั่วช้อน จึงควรมีการจัดตั้งศูนย์การแปลหนังสือพุทธศาสนา ซึ่งควรจะเป็นสถาบัน-
การศึกษาของสงฆ์ (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย หรือ มหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย) แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ประสานงาน ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้แปล
ในค่านต่างๆ เช่น เงินทุน การติดต่อขอแปลหนังสือจากเจ้าของลิขสิทธิ์หนังสือ เป็นต้น
และศูนย์กลางการแปลหนังสือพุทธศาสนาควรจัดทำรายชื่อหนังสือที่แปลแล้วพิมพ์เผยแพร่

---

* ไก่มีผู้เขียนหนังสือเกี่ยวกับประวัติ และหลักธรรมทางพุทธศาสนาจำนวน
มากในต่างประเทศ เช่น อังกฤษ เยอรมัน และประเทศอื่นๆในยุโรป ฯลฯ ตั้งแต่ต้น
ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน หรือในเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีหนังสือ
พุทธศาสนาที่จัดพิมพ์เผยแพร่โดยกลุ่ม ชมรม หรือ สมาคมทางพุทธศาสนาต่างๆในต่าง-
ประเทศหลายแห่ง เช่น สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) ซึ่งตั้งอยู่ที่
กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ฯลฯ และยังมีการจัดพิมพ์ผลงานของนักเขียนหนังสือชาว
ต่างประเทศที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น Sir Edwin Arnold, T.W. Rhys
Davids, Albert Weber, George Grimm, Von Glasenapp, พระญาณดิลก ฯลฯ
ดูเพิ่มเติมที่ พระพุทธศาสนา - อมตเทศนา (ปิยะทัสสี เถระ 2527 : 68-74) หรือ
บทความชื่อ "พระพุทธศาสนาในตะวันตก" (ทรงวิทย์ แก้วศรี 2527 : 141-157)

3.5 ควรจัดให้มีการประกวดการแต่งหนังสือพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั่วไป * เนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ฯลฯ โดยหน่วยงานต่างๆทั้งราชการ และเอกชน เช่น กรมการศาสนา สมาคม มูลนิธิ กลุ่มชาวพุทธต่างๆ ตลอดจนองค์กรเอกชน บริษัทห้างร้านต่างๆ ให้แพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะนอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้นักเขียนหนังสือธรรมะใหม่ๆ เพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้มีการพิมพ์หนังสือธรรมะที่มีคุณค่าเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการถวายเป็นพุทธบูชา ในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนา

3.6 ควรมีการส่งเสริมนักเขียนหนังสือธรรมะใหม่ๆบ้าง เช่น หน่วยงานต่างๆ ทั้งราชการ และเอกชน ตลอดจนสำนักพิมพ์ โรงพิมพ์ต่างๆ ควรพิจารณาจัดพิมพ์ผลงานของนักเขียนใหม่ๆ แห่แพร่และจำหน่ายบ้าง นอกจากนี้บรรณาธิการวารสารธรรมะต่างๆ ก็ควรพิจารณาจัดพิมพ์บทความทางพุทธศาสนาของนักเขียนใหม่ๆ พิมพ์เผยแพร่บ้างเช่นกัน

3.7 เจ้าของลิขสิทธิ์หนังสือพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นหน่วยงานต่างๆ หรือผู้เขียน ผู้รวบรวม เรียบเรียง ผู้แปล ฯลฯ ควรจะอนุญาต เมื่อมีผู้ขอนำหนังสือฯ ไปจัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน ในงานศพ งานมงคลต่างๆ เพราะนอกจากจะทำให้หนังสือพุทธศาสนาแพร่หลายขึ้นแล้ว ยังเป็นการแก้ปัญหาที่แหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนานั้นๆ มีเงินทุน หรืองบประมาณไม่เพียงพอ

3.8 แหล่งผลิตหนังสือฯ ที่ไม่มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือฯ ในแต่ละปี หรือโครงการจัดพิมพ์หนังสือฯ เป็นกรณีพิเศษเฉพาะโอกาส ถ้ามีเงินทุน งบประมาณ หรือบุคลากรเพียงพอ ควรจัดให้มีโครงการจัดพิมพ์หนังสือฯ ดังกล่าว อันจะเป็นผลดีต่อการ

* ในปัจจุบัน นอกจาก "ราชบัณฑิตยสถาน" ที่จัดให้มีการประกวดการแต่งหนังสือพุทธศาสนาสำหรับเด็กแล้ว ยังมี "ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย" ตั้งอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ก็จัดให้มีการแต่งเรื่องความเกี่ยวกับพุทธศาสนา (ตั้งแต่ พ.ศ. 2528) ตลอดจน บริษัทปูนซีเมนต์ไทย ก็ยังจัดให้มีการประกวดการแต่งหนังสือพุทธศาสนา (ตั้งแต่ พ.ศ. 2528) ซึ่งผู้ชนะการประกวดรางวัลที่ 1, 2 และ 3 จะได้รับรางวัลมากขึ้นเรื่อยๆ ไปแล้ว หนังสือฯ ที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ (หรือรางวัลที่ 2,3) ก็จะได้รับมีการพิมพ์เผยแพร่ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาด้วย

ผลิตหนังสือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น และควรจัดพิมพ์หนังสือฯ ในโอกาสต่างๆ เช่น วันสำคัญทางพุทธศาสนา งานมงคลต่างๆ ฯลฯ

3.9 หอสมุดแห่งชาติควรจัดหาต้นฉบับหนังสือพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนพิมพ์แจกในงานศพ งานมงคลต่างๆ เช่น งานบวช งานทำบุญบ้าน งานทำบุญวันเกิด ฯลฯ โดยอาจจะจัดทำบรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนาเก่าๆ ที่เป็นเรื่องมีคุณค่า น่าสนใจ แต่หาอ่านได้ยาก เพราะไม่มีการจัดพิมพ์ซ้ำขึ้นใหม่ เป็นคู่มือให้ผู้ที่สนใจจะได้คัดเลือกหนังสือฯ ไปจัดพิมพ์แจก ซึ่งนอกจากเป็นการรักษาวรรณกรรมพุทธศาสนาแล้ว ยังจะเป็นการเผยแพร่หนังสือพุทธศาสนาที่มีคุณค่าอีกด้วย ซึ่งตรงตามข้อเสนอแนะของ สุทัศน์ ส่องแสงจันทร์ (2512) และ อรุณ สุภัทรากุล (2518)

3.10 ควรส่งเสริมการทอดผ้าป่าแก้ววัดต่างๆ ด้วยหนังสือพุทธศาสนา* ซึ่งตรงกับทัศนะของ ปัญญานันท์ภิกขุ หรือ พระราชันนทมนี (2529 : 2-9) ที่ว่าควรจะทำบุญแก้ววัดด้วยการถวายหนังสือธรรมะ เพื่อเป็นการให้ธรรมทาน** และยังเป็นการส่งเสริมการพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นด้วย

4. ควรมีการเผยแพร่ หรือประชาสัมพันธ์หนังสือพุทธศาสนาให้แพร่หลายด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพราะผลจากการวิจัยพบว่า หนังสือของแหล่งผลิตหนังสือฯบางแห่ง ยังไม่แพร่หลายนัก จึงควรมีการเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์หนังสือพุทธศาสนา ดังนี้

4.1 แหล่งผลิตหนังสือฯ ควรจัดทำรายชื่อหนังสือพุทธศาสนา และมีบรรณนิทัศน์โดยย่อ ส่งให้แก่หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดต่างๆ ตลอดจนร้านหนังสือทั่วไป สำนักพิมพ์ต่างๆ เพื่อเป็นการเผยแพร่ และเป็นคู่มือในการคัดเลือกหนังสือฯ เข้าหอสมุด หรือเพื่อการนำหนังสือฯ ไปจำหน่าย

4.2 แหล่งผลิตหนังสือฯ ควรจัดทำแผ่นพับ แผ่นปลิว เป็นเอกสารแนะนำหนังสือฯ ซึ่งได้จัดพิมพ์ขึ้น แล้วแจกไปยังหน่วยงานต่างๆ ทั้งราชการ และเอกชน ตลอดจนควรแจกให้แก่ผู้สนใจทั่วไปด้วย

* ดูเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์เรื่อง การประเมินผล "โครงการทอดผ้าป่าหนังสือระหว่าง 5 ธันวาคม 2518 - 5 ธันวาคม 2519 (ภิญญาพร นิตยะประภา 2522)

** ดูเพิ่มเติมที่บทที่ 1 หน้า 5-6

4.3 แหล่งผลิตหนังสือต่างๆ ทั้งหน่วยงานราชการ เอกชน ร้านจำหน่ายหนังสือ ตลอดจนสำนักพิมพ์ต่างๆ ควรจะร่วมมือกันจัดนิทรรศการเกี่ยวเนื่องกับหนังสือพุทธศาสนา ในลักษณะต่างๆ เช่น สืบค้นหาจำหน่ายหนังสือธรรมะราคาถูก ตลอดจนควรรนำหนังสือไปเผยแพร่ หรือนำไปจำหน่ายในงานต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เช่น งานอภิปราย บรรยายธรรมตามวัดวาอาราม หรือสถานที่ต่างๆ งานสืบค้นหาส่งเสริมพระพุทธศาสนา ในเทศกาลวิสาขบูชา (๗ ท้องสนามหลวง ซึ่งเริ่มจัดตั้งแต่ พ.ศ. 2527) ฯลฯ หรืองานอื่นๆที่มีการจำหน่ายหนังสือด้วย ที่จัดตามสถานศึกษา หรือสถานที่อื่นๆ ตลอดจนควรรนำหนังสือไปเผยแพร่ และจำหน่ายในงานสืบค้นหาหนังสือแห่งชาติด้วย เช่นกัน

นอกจากนี้ถ้ามีงานเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ควรมีการจัดเล่นนิทานธรรมะ หรือ เล่นละคร เกี่ยวกับธรรมะจากหนังสือธรรมะประกอบด้วย เพื่อเผยแพร่หนังสือธรรมะ ให้คนรู้จักเพิ่มขึ้น

4.4 แหล่งผลิตหนังสือๆ ต่างๆควรจัดส่งหนังสือไปให้แก่หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาระดับต่างๆ หอสมุดประชาชน หอสมุด-วัด สถานศึกษาพระปริยัติธรรม องค์กร และหน่วยงานอื่นๆ เพื่อเป็นการเผยแพร่หนังสือ

4.5 แหล่งผลิตหนังสือๆ ต่างๆ ควรส่งหนังสือไปให้สื่อมวลชนต่างๆ เช่น กองบรรณาธิการวารสารทั่วไป นิตยสาร หนังสือพิมพ์ เพื่อขอความร่วมมือในการเผยแพร่ แนะนำหนังสือลงในสิ่งพิมพ์เหล่านั้น หรือควรมีการเขียนบทความแนะนำ หรือวิจารณ์หนังสือ ธรรมะในวารสารธรรมะ เช่น สมาธิ ธรรมจักร ฯลฯ หรือวารสารธรรมะของแหล่ง-ผลิตหนังสือๆ นั้นๆ เพื่อให้หนังสือธรรมะเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายขึ้น

4.6 แหล่งผลิตหนังสือๆ ควรขอความร่วมมือกับผู้จัดการทางสถานีวิทยุกระจาย-เสียง โทรทัศน์ เพื่อแนะนำประชาสัมพันธ์หนังสือธรรมะที่น่าสนใจ โดยเฉพาะรายการ-ธรรมะ * เพื่อให้หนังสือธรรมะเผยแพร่ไปในวงกว้างยิ่งขึ้น

* เช่น รายการธรรมะที่สถานีวิทยุยานเกราะ 792 ชื่อ "ศูนย์การเผยแพร่-พระพุทธศาสนา" ของมูลนิธิธรรมาภรณ์มหาธาตุวิทยาลัย ที่ออกอากาศเฉพาะรายการธรรมะ และมีการประชาสัมพันธ์แนะนำหนังสือธรรมะของมูลนิธิฯ นี้ และหนังสือธรรมะต่างๆ ไปด้วยซึ่ง เห็นว่าเป็นผลดีต่อการเผยแพร่ ส่วนรายการธรรมะทางโทรทัศน์ เช่น รายการทางสงบ (วันเสาร์) พุทธประทีป (วันอาทิตย์) ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 (8.00-8.30 น.)

4.7 ควรมีการควบคุมบรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนา จากผลการวิจัยพบว่า การเผยแพร่ หรือการประชาสัมพันธ์หนังสือพุทธศาสนา ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะ ไม่มีการควบคุมบรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จึงขอเสนอแนะดังนี้

- หอสมุดแห่งชาติควรเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานควบคุมบรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนา โดยวิธีการต่างๆ เช่น การรวบรวมรายชื่อหนังสือพุทธศาสนาซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่เริ่มมีกิจการพิมพ์จนถึงปัจจุบันเท่าที่จะรวบรวมได้ นอกจากนี้ควรมีการจัดทำสภัรหนังสือพุทธศาสนาเท่าที่จะรวบรวมได้ จัดทำหนังสือบรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนาซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่ในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งตามแต่จะกำหนด หรือควรมีการรวบรวมรายชื่อหนังสือประเภทบรรณานุกรม หรือรายชื่อหนังสือพุทธศาสนา ที่หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆจัดทำขึ้น

- หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ทั้งของราชการ และเอกชน ตลอดจนสำนักพิมพ์ โรงพิมพ์ต่างๆ ควรจัดทำรายชื่อหนังสือ สิ่งพิมพ์ ที่หน่วยงาน องค์กร ฯลฯ จัดพิมพ์เผยแพร่ หรือจำหน่าย พร้อมทั้งควรส่งหนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นใหม่แต่ละชื่อเรื่อง ไปให้แก่หอสมุดแห่งชาติด้วย เพื่อให้หอสมุดแห่งชาติได้จัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ และทุกครั้งที่ยังพิมพ์หนังสือขึ้นใหม่ ก็ควรส่งขอเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือจากหอสมุดแห่งชาติด้วย

- ควรมีการร่วมมือกันจัดทำนามานุกรมแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการ เอกชน ตลอดจนสำนักพิมพ์ โรงพิมพ์ต่างๆ ฯลฯ ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศไทยให้ครบถ้วน โดยอาจจะให้กรมการศาสนา หรือ หอสมุดแห่งชาติเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงาน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ทราบว่า มีแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาที่แห่ง ผลิตสิ่งพิมพ์ประเภทใดบ้าง และรายละเอียดอื่นๆที่น่าสนใจของแหล่งผลิตหนังสือแต่ละแห่ง เท่าที่จะสำรวจได้ และแหล่งผลิตหนังสือเหล่านี้ก็น่าจะมีการประสานงานกันในการผลิตหนังสือพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมการผลิตหนังสือพุทธศาสนาให้ดียิ่งขึ้น

4.8 ควรมีการจัดทำทำเนียบนามนักเขียน นักแปลหนังสือพุทธศาสนาทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ ตลอดจนควรมีการรวบรวมผลงานด้านหนังสือพุทธศาสนาของบุคคลเหล่านี้เพื่อเป็นการเผยแพร่

4.9 เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสั่งสอนอันประเสริฐของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันมีประโยชน์ต่อมนุษยชาติอย่างใหญ่หลวง จึงควรมีการธำรงรักษา ศึกษา ตลอดจนเผยแพร่หลักธรรมด้วยวิธีการ

ต่างๆ วิธีการหนึ่งคือ ควรมีการจัดตั้งห้องสมุดพุทธศาสนา (ห้องสมุดธรรมะ) หรือ มุมนั่งล้อมธรรมะตามสถานศึกษาต่างๆ (เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ฯลฯ) หรือตามห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทาง พุทธศาสนาของนักเรียน นิสิต นักศึกษา ตลอดจนพระภิกษุสามเณร นอกจากนี้แหล่งผลิต- หนังสือนั่งล้อมธรรมะแต่ละแห่ง ก็ควรจะเก็บรวบรวมหนังสือนั่งล้อมธรรมะที่จัดทำโดยหน่วยงานของ ตนเองด้วย ซึ่งนอกจากจะเก็บไว้เป็นหลักฐานอ้างอิงเกี่ยวกับสถิติการพิมพ์หนังสือนั่งล้อมธรรมะแล้ว ควรให้ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าด้วย ในลักษณะเป็นห้องสมุด หรือห้องค้นคว้า

5. การจำหน่าย จากผลการวิจัยพบว่า แหล่งผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะ หลายแห่งมีปัญหาด้านตลาดการจำหน่ายไม่ดีนัก จึงควรมีการส่งเสริมการจำหน่ายดังนี้

5.1 แหล่งผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ที่นอกจากจะมีแหล่งจำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ใน กรุงเทพมหานครแล้ว ควรนำหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ไปวางตลาดจำหน่ายตามต่างจังหวัดด้วย เพื่อ เป็นการขยายตลาดหนังสือนั่งล้อมธรรมะให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

5.2 แหล่งผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะ นอกจากจะจำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ที่จำหน่าย หรือ ที่จำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ของแหล่งผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะ แล้ว ควรจะนำหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ไปจำหน่ายตาม ร้านหนังสือนั่งล้อมธรรมะทั่วไป แผงหนังสือนั่งล้อมธรรมะต่างๆ ร้านจำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะโดยเฉพาะ (เช่นที่ มหามกุฏราชวิทยาลัย ฯลฯ) ตามศูนย์หนังสือนั่งล้อมธรรมะมหาวิทยาลัย หรือร้านจำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะตาม ศูนย์การค้า การวางตลาดนั้นถ้ามีเงินทุนพอ และมีการผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะจำนวนมาก ควรจะ ให้สาขาส่งหนังสือนั่งล้อมธรรมะเป็นมูลค่าเป็นการให้ ซึ่งจะเป็นการสะดวกแก่ผู้ผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะมากกว่า

5.3 ร้านจำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะต่างๆ ควรจะจัดมุมหนังสือนั่งล้อมธรรมะให้น่าสนใจ แก่ผู้ซื้อ เช่น มีที่แสดงหนังสือนั่งล้อมธรรมะ มีป้ายแนะนำหนังสือนั่งล้อมธรรมะ จัดนิทรรศการหนังสือนั่งล้อมธรรมะ

5.4 แหล่งผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ควรนำหนังสือนั่งล้อมธรรมะ ไปจำหน่ายตามงานต่างๆ เช่น นิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา งานสัปดาห์หนังสือนั่งล้อมธรรมะแห่งชาติ ฯลฯ ตลอดจนควรจะมี การจัดสัปดาห์หนังสือนั่งล้อมธรรมะราคาถูก เพื่อให้จำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะได้เพิ่มขึ้น

5.5 แหล่งผลิตหนังสือนั่งล้อมธรรมะ แต่ละแห่ง ไม่ควรกำหนดราคาหนังสือนั่งล้อมธรรมะสูงเกินไป ควรกำหนดให้สูงกว่าต้นทุนเพียงเล็กน้อย ไม่ควรมีราคาแพงเกินควร ควรมุ่งในราคา แหะแพร่ธรรมะ ที่เป็นบุญกุศลมากกว่าจะค้ากำไร เพื่อให้ผู้ที่มิมีทุนทรัพย์น้อย หรือ พระภิกษุสามเณรมีโอกาสซื้อได้ และยังทำให้หนังสือนั่งล้อมธรรมะแหะแพร่ไปยังคนทุกระดับ และควรจะให้ร้านจำหน่ายหนังสือนั่งล้อมธรรมะจัดเทศกาลลดราคาหนังสือนั่งล้อมธรรมะในโอกาสต่างๆ เช่น เทศกาลปีใหม่ ฯลฯ เพื่อเป็นการส่งเสริมการจำหน่ายให้ดีขึ้นบ้าง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาถึงการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ในช่วงระยะต่อไป ที่ต่อเนื่องจากงานวิจัยเรื่องนี้ คือหลังปี 2527 อย่างสม่ำเสมอ และนอกจากมีการรวบรวมรายชื่อหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยแล้ว ควรมีการจัดทำบรรณนิทัศน์หนังสือฯ ที่มีการจัดพิมพ์ในระยะหลังจากปี 2527 ด้วย

2. ควรมีการศึกษาถึงการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยของแหล่งผลิตหนังสืออื่นๆ (นอกเหนือจากงานวิจัยเรื่องนี้) ในประเทศไทย ทั้งในกรุงเทพมหานคร และในต่างจังหวัดโดยเฉพาะ เชียงใหม่

2.1 หน่วยงานราชการ สมาคม องค์กร และมูลนิธิต่างๆ เช่น ครูสภา ราชบัณฑิตยสถาน สถาบันระดับอุดมศึกษา (ที่มีคณะ หรือภาควิชาเกี่ยวกับศาสนา หรือปรัชญา เช่น ภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สาขาศาสนา-เปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) พุทธสมาคมเป้าเต็งเก็ง ชั่วพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย องค์กรชาวพุทธศาสนิกสัมพันธ์-แห่งโลก มูลนิธิโกมลคีมทอง มูลนิธิธรรมกาย (แห่งศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม วัดพระธรรมกาย อ. คลองหลวง จ. ปทุมธานี) มูลนิธิแม่ มหานิรันต มูลนิธิพุทธภาวนาวิชา-ธรรมกาย (ตั้งอยู่ที่ศาลากลางเปรียญ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร) มูลนิธิพุทธเอนกประสงค์ (แห่งวัดสังฆทาน จ. นนทบุรี) มูลนิธิส่งเสริมกิจกรรมศาสนาและมนุษยธรรมในพระบรม-ราชูปถัมภ์แห่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (ตั้งอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม) มูลนิธิ-เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป อภิธรรมมูลนิธิ (แห่งโรงเรียนมงคลทิพย์ วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร) ชาวพุทธมูลนิธิ (ของคณะพุทธนิคม จ. เชียงใหม่) ธรรมทานมูลนิธิ (ของคณะธรรมทาน ไซยา จ. สุราษฎร์ธานี) ฯลฯ

2.2 กลุ่ม คณะ ชุมชน ชมรมต่างๆทางพุทธศาสนา ตลอดจนสำนักเรือน สำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ เช่น กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม คณะกรรมการเผยแพร่-พระอภิธรรม คณะกรรมการศาสนาเพื่อสังคม ชุมชนพุทธธรรมศิริราช ชมรมพุทธรักษา ชมรมพุทธศาสตร์เอสไอ ชมรมพุทธศาสนา ชุมชนพุทธศาสตร์ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ สำนักเรือนวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม อุทมสถานสำนักปฏิบัติธรรมเขาสวนหลวง (ซึ่ง

กิ่งอยู่ที่จังหวัดราชบุรี) ตลอดจนความวิชาวารามต่างๆ

2.3 คณะสงฆ์ทางพุทธศาสนานิกายต่างๆ เช่น คณะสงฆ์จีนนิกาย
คณะสงฆ์อนัมนิกาย

2.4 สำนักพิมพ์ หรือโรงพิมพ์ของเอกชน ซึ่งมีการจัดพิมพ์หนังสือพุทธ-
ศาสนาจำหน่าย เช่น สำนักพิมพ์ไกววัลย์ ของกลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม สำนักหนังสือ-
ธรรมบูชา ของคณะเผยแผ่ชีวิตอันประเสริฐ สำนักพิมพ์เทียนวรรณ สำนักพิมพ์สติ
สำนักพิมพ์สุขภาพใจ สำนักพิมพ์ ส. ธรรมภักดิ์ โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ
โรงพิมพ์เถียงเชียง ฯลฯ

3. การมีการศึกษาถึงการผลิต หรือการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือพุทธศาสนา
ประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น หนังสือพุทธศาสนาสำหรับเด็กหรือเยาวชน
หนังสือแปล หนังสืออ้างอิง หนังสืออนุสรณ์งานศพ หนังสือหาซาก ตลอดจนวารสาร
พุทธศาสนา ฯลฯ

และควรจะมีการศึกษาการผลิตหนังสือพุทธศาสนาภาษาอังกฤษ หรือ
ภาษาต่างประเทศอื่นๆ ที่มีการผลิตขึ้นในประเทศไทย หรือต่างประเทศ

4. การมีการศึกษาถึงแหล่งสะสมหนังสือพุทธศาสนาต่างๆ เช่น ห้องสมุด-
เฉพาะ ห้องสมุดหนังสือหาซาก ห้องสมุดวัด ห้องสมุดอนุสรณ์งานศพ ห้องสมุด-
ส่วนบุคคล

5. การมีการศึกษาถึงความสนใจ หรือความต้องการในการอ่านหนังสือ-
พุทธศาสนา ของกลุ่มผู้อ่านประเภทต่างๆ เช่น กลุ่มนักเขียน นิสิต นักศึกษา
ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป หรือพระภิกษุสามเณร ฯลฯ

ข้อจำกัดในการวิจัย

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาจำนวนมาก โดยแหล่งผลิตหนังสือต่างๆ เช่น โรงพิมพ์ สำนักพิมพ์เอกชน ตลอดจนวัดวาอารามต่างๆ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร สำนักศึกษาปฏิบัติธรรมต่างๆ รวมถึงหน่วยงานต่างๆของทางราชการ สถานศึกษาต่างๆ สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สมาคม องค์การ มูลนิธิ กลุ่ม คณะ ชุมชนุ มชมรมต่างๆทางพุทธศาสนาทั่วประเทศไทย ทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ยังมีบุคคล เอกชนทั่วไป ก็ยังได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะ เพื่อแจกเป็นธรรมทานเนื่องในงานศพ หรืองานมงคลต่างๆ ดังนั้นนับตั้งแต่เริ่มมีกิจการพิมพ์ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน จึงมีการจัดพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาเผยแพร่จำนวนมากเกินกว่าที่ผู้วิจัยจะศึกษาสำรวจได้ครบถ้วน ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงศึกษาสำรวจเฉพาะหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย ซึ่งจัดพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 (ไม่รวมเอกสาร จุลสาร หรือ วารสาร) โดยแหล่งผลิตหนังสือพุทธศาสนาต่างๆ ทั้งที่เป็นหน่วยงานทางราชการ สถานศึกษาพระภิกษุสามเณร สถาบันการศึกษาของสงฆ์ สมาคม องค์การ และมูลนิธิทางพุทธศาสนา รวมทั้งสิ้นเพียง 11 แห่ง

นอกจากนี้ จากการรวบรวมบรรณานุกรมหนังสือพุทธศาสนาภาษาไทย (ภาคผนวก ค) ซึ่งมีการเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสถิติการจัดพิมพ์หนังสือว่าจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. ไตบ้าง ของหนังสือบางชื่อเรื่องยังไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ทั้งนี้เพราะทางผู้จัดพิมพ์หนังสือไม่บันทึกสถิติการจัดพิมพ์หนังสือไว้ในตัวเล่ม หรือ เก็บหลักฐานสถิติการจัดพิมพ์หนังสือไว้แต่ประการใด ผู้วิจัยจึงสำรวจจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ (ดูบทที่ 3) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติการจัดพิมพ์ เท่าที่จะค้นคว้าสำรวจได้ แต่ก็ไม่สามารถจะค้นคว้าข้อมูลส่วนนี้ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะแหล่งผลิตหนังสือ ก็ไม่มีหลักฐานด้านสถิติการจัดพิมพ์หนังสือเก็บไว้แต่อย่างใด และหนังสือ บางชื่อเรื่องก็เป็นหนังสือเก่าแก่ ซึ่งได้จัดพิมพ์มาเป็นเวลานานแล้ว

หนังสือพุทธศาสนาภาษาไทยซึ่งรวบรวมไว้ในงานวิจัยเรื่องนี้ บางชื่อเรื่องเป็นหนังสือหลายเล่มจบ เช่น พระไตรปิฎกมี 45 เล่มจบ ซึ่งในทางวิชาบรรณารักษศาสตร์ถือว่าเป็น 1 ชื่อเรื่อง และ หนังสือหลายเล่มจบนี้ มีทั้งที่จัดพิมพ์จบภายในปี พ.ศ. เดียวกัน หรือต่างปี พ.ศ. กัน ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้ซึ่งเน้นการศึกษาค้นแหล่งผลิตหนังสือและปริมาณ ประเภท และเนื้อหาของหนังสือ จึงได้ศึกษาหนังสือตามจำนวนเล่ม เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์การผลิตหนังสือในแต่ละปี แต่กระบวนจำนวนชื่อเรื่องไว้เช่นกัน